

Afganistan’da Mollaların Toplumsal Konumu Ve Fonksiyonları

Social Position And Functions Of Mullas In Afghanistan

Abdulahkim BASHARDOST

Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Isparta, Türkiye

Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Theology
Isparta, Turkey

hakimbashardost130@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2660-8420>

Ahmet Yılmaz SOYYER

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı

Doç. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Sociology of Religion
Isparta, Turkey

aysoyyer@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29238/tbd.2007.44204>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 13.06.2020

Yayın Tarihi / Published: 25 Aralık / December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2020

Cilt / Volume: 29

Sayfa / Pages: 254-278

AFGANİSTAN'DA MOLLALARIN TOPLUMSAL KONUMU VE FONKSİYONLARI¹

ÖZ

Afganistan, üçüncü Halife Hz. Osman döneminde İslamiyet ile tanışmış ve İslam dinini benimsemiştir. Her toplumda olduğu gibi Afganistan'ın geleneksel toplumu için de din vazgeçilmez bir unsur olup hayatın hemen hemen her alanında kendini göstermektedir.

Dinin temsilcisi olarak mollalar da toplumda önemli bir konum ve etkinliğe sahiptir. Molla dinî otoritelerin ideal tipi olarak toplumda oldukça saygınlık ve itibar sahibidir. Afganistan'da dini otoriteler; molla, mevlevi, damla, ahund, mevlana, molla imam ve hatip olarak isimlendirilmektedir. Bunlar aslında birer ilmi unvan olup belli seviyeleri gösterir. Bu unvanlar ilmi aşamaları ve seviyeleri tamamladıktan sonra kazanılmaktadır. Molla bir yandan ilmi bir unvan olup diğer yandan din adamlarının genel ismidir.

Afganistan toplumunda molla, dini, sosyal, kültürel ve politik olarak oldukça önemli etkinliğe sahip olup toplumda önemli fonksiyonları icra etmektedir. Molla; imamlık, hatiplik, camide çocuklara din dersleri vermek, dini medreselerde ders vermek, devlet okullarında din dersleri vermek, dini tören ve merasimleri yerine getirmek, devlet memurlarının bazı işlerini yürütmek, mutemetlik, arabuluculuk, müftülük görevi ve yerel davaların çözümü, gelenek ve göreneklerin korunması ve yaşatılması gibi birçok fonksiyonları icra etmektedir.

Anahtar Kavramlar: Afganistan, Molla, Din Eğitimi, Medrese, Cami, Tebliğ, Sosyal Konum, Dinî ve Toplumsal Fonksiyonlar

SOCIAL POSITION AND FUNCTIONS OF MULLAS IN AFGHANISTAN

ABSTRACT

Afghanistan has met Islam during the third Caliph Hz.Osman era and has adopted the religion of Islam. As in every society, religion is an indispensable element for the traditional society of Afghanistan and it manifests itself in almost every aspect of life.

As representatives of religion, Mollas have an important position and efficiency in society. Molla is highly regarded and respected in society as the ideal type of religious authorities. Religious authorities in Afghanistan: Named as molla, mavlawi, damolla, akhund, mavlana, molla imam and khatib. These are actually scholar titles and show certain levels. These titles are earned after completing the scholarly stages and levels. Molla is a scholar title on the other hand it is the general name of the religious scholars.

In Afghanistan society molla has very important religious, social, cultural and politically has quite important efficiency and performs important functions in the society; Performs functions such as imam, khatib, giving religious lessons to children in the masjid, giving religious lessons in madrasas, giving religious lessons in government schools, performing in religious events and ceremonies, conducting some of the civil servants' duties, trusteeship, mediation, performing fatwa duty and solving local cases, preserving and keeping alive of traditions and customs and many other functions.

Keywords: Afghanistan, Molla, Religious training, Madrasa, Masjid, Declaration (Teblich), Social Position, Religious and Social Functions

¹ Bu makale: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. A.Yılmaz SOYYER'in danışmanlığında "Afganistan'da Toplumsal Çatışma ve Bütünleşme Bağlamında Din (Mollalar Örneği), Adli Doktora Tezinden Üretilmiştir.

Giriş

Geçmişlerde “Ariyana” ve “Horasan”² isimleri ile anılan coğrafya, 18. yüzyılın başında Ahmad Şah Abdali tarafından Afganistan olarak isimlendirilmiştir.³ Bugünkü Afganistan “Stratejik yol”, “İmparatorlukların geçiş yolu”, “İpek yolu kavşağı”, “Dünyanın damı”, “Kesişme noktası” ve “Asya'nın kalbi” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴

Afganistan birçok medeniyetin evi ve uğrak noktası olmuştur. Zerdüş'tlere (M.Ö. 7.-6.) yüzyıllarda ev sahipliği yapmıştır. Büyük İskender'in bu topraklardan geçerek Hindistan'a kadar varması ile bu coğrafya medeniyetler buluşması ve uzlaşmasına ev sahipliği yapmıştır.⁵

Tarih kitaplarına göre Hz. Ömer, Hz. Osman veya Muaviye döneminde Basra valisi olan Abdurrahman bin Semüre tarafından⁶ İslâm bu topraklara yayılmaya başlamıştır. Yegin'e göre, ilk İslâm ordusunun 642'de Sasani imparatorluğu vasıtasıyla girdiğini ancak Afganlar ile Müslüman orduları arasında mücadelenin 652'den başlayıp yaklaşık 200 yıl devam ettiği söylenmektedir.⁷ Ansari ise Afganistan'ın başkenti olan Kabil'de kurulan ilk İslami hükümetin Yakub-ı Leys-ı Sefa ismindeki bir genç tarafından kurulduğunu yazmaktadır.⁸

Her toplumda olduğu gibi Afganistan'ın geleneksel toplumu için de din vazgeçilmez bir unsur olup hayatın hemen hemen her alanında kendini göstermektedir. Bundan dolayı din ve dinî değerler özel alandan başlayıp sosyo-politik ve kültürel alanlara kadar varlığını ve etkinliğini göstermektedir. Dinin temsilcisi olarak mollalar da toplumda önemli bir konum ve etkinliğe sahiptir. Molla dinî otoritelerin ideal tipi olarak toplumda oldukça saygınlık ve itibar sahibi olagelmıştır.

%99 oranında Müslüman nüfusa sahip olan ve hukuk sistemi şeri mahkemelerce icra edilen Afganistan toplumunda molla, dini, sosyal, kültürel ve politik olarak oldukça önemli etkinliğe sahip olup toplumda önemli fonksiyonları icra etmektedir. Afganistan'da dini otoriteler; molla, mevlevi, damla, ahund, mevlana, molla imam ve hatip olarak isimlendirilmektedir. Bunlar aslında birer ilmi unvan olup belli seviyeleri gösterir. Bu unvanlar ilmi aşamaları ve seviyeleri tamamladıktan sonra kazanılmaktadır.

Afganistan'ın siyasi, sosyal ve kültürel hayatında mollaların rolü büyüktür. Neredeyse bütün kırsalın dini ve sosyal hizmetlerini mollalar yürütmektedir. Mollaların geleneksel toplum yapısı içinde din önderleri olmaları ve toplumsal rollerinin işlevselliği, onlara yüksek statü ve karizma kazandırmıştır.

Bununla birlikte ibadetlerin ifasında rehberlik etmeleri, halkın hukuki problemlerini, resmi kurumlara gerek kalmadan çözmeleri, dini rehberlik ve tebliğ faaliyetleri, cenaze ve düğün

² Pejend, Ferid, *Coğrafya-i Tarih-i Afganistan*, Meywand Yayınları, Kabil, 2005, s.1-4.; Abdulhay Habibi, *Tarikhi Afghanistan Bad Az İslam (İslamdan sonra Afganistan Tarihi)*, Kabul, 1346 h., s.2; Abdulmacid Nasiri Dawoodi, Meşahiri Teşeyyu Der Afghanistan (Afganistan'da şii önlüleri), Merkezi Benulmeleli Tercüme ve Neşri el Mustafa, kum, 1390 h.ş., s.27.; Abdulmacid Nasiri Dawoodi, Teşeyyu der Khorasan Ahdi Temuryan (Temürlüler Döneminde Horasan'da Şiiler), s.6-14.

³ Marzedin, Peter, *Afganistan: Akaliyetha, Munaziat ve Cestucu Barayi Sulh*, Çev: Ahmad Rıza Daniş, Waje yayınları, Kabul, h 1397-2018m, s.30.

⁴ Ansari, Hacı Beşir Ahmet, *Afganistan Der Ateş-i Neft*, Meyvand Yayınları, Kabil, 2003, s.1.

⁵ Gubar, Mir Gulam Muhammed, *Afganistan Der Mesiri Tarih*, Cumhuri Yayınları, İran, 1995, s.39-40.

⁶ Kamalluddin, Sahailla, *Afganistan'da Ortaokul ve Liselerde Din Eğitimi ve Öğretimi (Öğretim Programları ve Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2005, s.20

⁷ Yegin, Abdullah, *Afganistan Siyasetini Anlama Klavuzu*, SETA Yayınları, İstanbul, 2015, s.14

⁸ Ansari, Hacı Beşir Ahmet, *İslâm ve Huviyet-i Milli Ma – Çehar Makale- (İslâm ve Bizim Milli Kimliğimiz Dört Makale)*. h. 1394- 2016m. s.14.

gibi törenlerinde halkın yanında bulunup acı ve sevinçlerini paylaşmaları da mollaların statülerini yükselten faktörler olmuştur.⁹

Molla, dinsel eğitimin sürekliliğinin bir ifadesi ve statü göstergesi olarak fonksiyonel rollere sahiptir.¹⁰ Molla; imamlık, hatiplik, camide çocuklara din dersleri vermek, dini medreselerde ders vermek, devlet okullarında din dersleri vermek, dini tören ve merasimleri yerine getirmek, devlet memurlarının bazı işlerini yürütmek, mutemetlik, arabuluculuk, müftülük görevi ve yerel davaların çözümü, gelenek ve göreneklerin korunması ve yaşatılması gibi birçok fonksiyonları icra etmektedir. Bu yüzden mollalar sevdirici, çekici, birleştirici ve bütünleştirici bir üslup izleyerek toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunabilirler. Ya da tam tersi ayrıştırıcı ve çatıştırmacı rol oynayarak toplumsal çatışmaya da katkıda bulunabilirler.

1. Molla

Hoca anlamına gelen molla¹¹ kelimesi efendi anlamına gelen “mevla” ya da “mevlana”dan türemiştir.¹² Farsçada hoca kelimesinin karşılığıdır. İran ve Hint lehçelerinde halk, “Mevla”yı “Movla” şeklinde telaffuz etmiş, zamanla “movla” lafzı “molla”ya dönüşmüştür.¹³ Yine molla, alim, okumuş olan, fazilet sahibi, eğitilmiş kişi, okuma yazması olan anlamındadır. Okuma yazması olmayan halk nezdinde, okuma yazması olan herkese molla denir. Afganistan ve İran halk dilinde yazı yazmayı bilmese de yazıyı okuyabilen kimselere molla denilmiştir. “Molla olmak kolay, adam olmak zordur” atasözü büyük ihtimalle bunu belirtmek için söylenmiştir.¹⁴ Bazılarına göre ise, mirza¹⁵ olmayan, okumayı bilen ancak yazmayı bilmeyen ve yazısı olmayan molla denir.¹⁶ Ama eğitilmiş halk nezdinde ise, derin ilim ve eğitimi olanlara Molla denilmektedir. Molla “doldurmak” anlamındaki mel köküne dayandığı da ileri sürülmüştür.¹⁷ Yani dolu insan. Zerdüşti ve Yahudiler için de dini bilgisi olan başında sarık olana ister Müslüman olmadıkları halde molla deniliyordu. Örneğin; Molla Penos gibi.¹⁸

Molla kelimesi Orta Asya’da, kendisinden herhangi bir talepte bulunulan önemli kişinin isminin başına bir nezaket ifadesi olarak getirilmektedir.¹⁹ Hindistan yarımadasındaki Müslümanlar arasında toplumda saygınlık kazanmış din âlimleri için kullanılan “maul(a)vî” unvanı da molla ile aynı kökten gelmektedir.²⁰

⁹ Candan, Abdulcelil, *Ulemanın Gücü*, 3.bs., Bilge Adamlar Yayınları, Van, 2011, s.182; Timurtaş, Abdulhadi, *Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zvingi*, Kent Yayınları, İstanbul, 2008, s.21.

¹⁰ Subaşı, Necdet, *Din Sosyolojisi*, Dem Yayınları, İstanbul, 2014, s. 395.

¹¹ Molla kelimesinin aslı, efendi anlamına gelen “Mevla”dır. Farsça ve Türkçedeki hoca kelimesinin karşılığıdır. İran ve Hint lehçelerinde halk, “Mevla”yı “Movla” şeklinde telaffuz etmiş, zamanla “Movla” lafzı “Molla”ya dönüşmüştür. Bk. Hamidi, Muhammed Sadık, “Doğu ve Güneydoğu Medreselerinin Mahiyeti ve Ders Müfredatının Islah Önerisi”, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*, M.Ş.Ü. Yayınları, Muş, 2013, s. 313-328.; M. Yalar, “Seyda, Mela ve Feqilerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri”, Muş, 2012, s. 459-470.

¹² Hamidi, Muhammed Sadık, a.g.e., s.313-328.; M. Yalar, a.g.e., s. 459-470.

¹³ Bk. Ferhengi Dehkhoda; Hamidi, a.g.e., s. 313-328.

¹⁴ Dihhudâ, *Emsâl-ü Hikem*, Tahran, 1363 hş., s. 1731.

¹⁵ Mirza, hem okuması olan ve hemde güzel yazabilen kimsedir.

¹⁶ <https://www.vajehyab.com/?q=%D9%85%D9%84%D8%A7&t=like&s=20&f=dehkhoda>, Ferheng-i Luğat Amiyane-i Cemalzade, (Erişim tarihi: 10.03.2020).

¹⁷ Gıyasuddin, *Ğıyâsü'l-luğât*, Tahran, 1363 hş., s. 857.

¹⁸ Dihhudâ, *Luğatnâme*, Tahran 1330 hş., XXXIX, s. 1026.

¹⁹ Shokuri, Mohammad Jan, *Farhangi Zaboni Tociki*, Moskva, 1969, I, s.726; Zokir, Maruf, *Uzbek Tilining İzohli Luğhati*, Moskva, 1981, III, s. 478.

²⁰ Algar, Hamid, “Molla”, TDV İslam Ansiklopedisi(DİA), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, C. 30, s. 238-239.

Günümüzde Afganistan'da he ne kadar molla saygınlığını korumuş ise da bunun yanında aşağılayıcı bir anlam kazanmış olup genellikle ilmüne güvenilmeyen veya yüksek dereceli de olsa herhangi bir din âlimi için kullanılmaktadır. Bu anlam kötüleşmesi, sadece okuma yazma öğretilen okullarda öğrencilere ilk bilgileri veren kişilere molla unvanının verilmesinden de kaynaklanmış olabilir. Yine eskiden çok sıkı bir eğitimden geçtikten sonra molla unvanı alınmaktaydı. Ancak günümüzde sarık takan ve bir kaç gün medreseye giden herkese molla denilmektedir. Son yıllarda bu durum daha da yaygın hale gelmiştir. Özellikle Pakistan'dan gelenler "Molla-i Maşini" yani (fabrika üretimi) mollası terimini ortaya çıkartmıştır. Çünkü Pakistan medreselerine gidip bir ya da iki yıl sonra dönenler, kendilerini molla olarak tanıtmakta olup ve bunların sayıları giderek artmaktadır. Bundan dolayı artık molla pek bir şeyi bilmeyen kişi anlamında halk dilinde ve aydın kesimde aşağılayıcı ve alay konusu olmuştur.

Afganistan nüfusunun %80'i Sünni, %19 ise Şii'den oluşmaktadır. Şii ve Sünni akımları Afganistan'da iki mezhebi akım olarak tarih boyunca beraber yaşamış ve yaşamaktadırlar. Ama bu iki akıma karşı siyasi, askeri ve hükümet olarak hiçbir zaman eşit davranılmamıştır. Bundan dolayı şii akım bir muhalif olarak, Sünni akım ise devlet müttefiki ve hamisi olarak geçmişte ve günümüzde var olmaya devam etmektedir.

1.1. Sünni Mollalar

Afganistan nüfusunun %80 Sünni olduğundan dolayı mollaların çoğunluğu da Sünni'dir. Sünni mollalar Afganistan'da ve özellikle Pakistan'a din tahsilinin devamı için gitmektedirler. Sünni mollaların çoğunluğu Hanefi oldukları gibi Vahhabi ve Selefi mollalar da vardır. Özellikle Afganistan'ın içinde eğitim görenlerin hepsi Hanefi'dir. Genellikle tasavvuf geleneğiyle iç içedirler. Klasik dini kitapların yanı sıra mantık, kelim, tasavvuf, şiir ve mesnevi gibi kitapları da okumaktadırlar.²¹ Bu mollalar daha ılımlı olup halk ile iyi geçinir. Gelenek ve göreneklere saygı duymakta ve hatta geleneklerin yaşatması ve devam ettirilmesinde önemli derecede rolleri vardır. Şiddete karşı olup, huzur ve barış içinde yaşamaya teşvik eder. Toplumda oldukça saygınlığa sahiptirler. Bazıları da Buhara dini ilimlerin merkezlerinden mezun olmuşlardır. Genelde ılımlı olup toplumla barışık yaşamaktadırlar. İlimleriyle amel etmek için büyük çaba göstermeye çalışır ve genelde takvalarıyla meşhurdur. Bu mollalar genelde yaşları büyük ve sayıları da azdır.

İkinci kesim ise Pakistan medreselerinde eğitim görenlerdir. Çoğunluğu teşkil eder ve oldukça gençtir. Kimileri Vahhabi kimileri selefi ve kimileri de Hanefi'dir. Oldukça radikaldirler. Özellikle geleneklere karşı olup insanları çabuk tekfir eder. Yenilik ve gelişmelere karşıdır. Neredeyse birçok yeniliğe bidat adı altında muhalefet eder. Kızların okuma yazma ve üniversiteye gitmelerine karşıdır. Toplumda özellikle gençler üzerinde oldukça etkinler ve gün geçtikçe sayıları ve faaliyetleri artmaktadır. Çoğunun kendine has medresesi vardır. Bu medreselerinde Pakistan medreselerinde uygulanan müfredata benzer bir uygulama vardır.

Kendileri gibi öğrencileri de oldukça radikal ve şiddete meyilli oldukları görülmektedir. Toplumu ıslah etmeyi kendilerine vazife edinmiş, insanların özel hayatına şekil vermektedirler. Şii'leri kâfir olarak nitelerler. Hocalarının yönlendirmeleriyle gerekirse silahlı çatışmaya ve terör örgütlere katılıp intihar etmeyi caiz görürler. Sadece halkla çatışma içinde olmayıp kendi aralarında da çatışmaktadırlar. Özellikle Hanefi, Vahhabi ve selefi adı altında birbirlerine sataşır ve birbirlerini tekfir etmektedirler. İslam'ın kılıçla geldiğini ve ancak zor kullanılarak yayılabileceğini düşünürler. Elbette ki tüm mollalar böyledir yargısı yanlış olur. Ancak Pakistan medreselerinden mezun olan mollaların büyük bir kısmının daha radikal olduğu söylenebilir.

²¹ Mazhari, Nasiruddin, "Günümüz Afganistan Medreselerinde Din Eğitim", Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstem, Yıl:11, Sayı: 21, 2013, s. 265.

1.2. Şii Mollalar

Afganistan nüfusunun %19'unu Şiiler oluşturduğu için Şii mollaların sayısı da ona göre azdır. Şii mollalar da genelde Sünni mollalar gibi ılımlı ve radikaldirler. Afganistan'ın içinde olduğu gibi İran ve Irak'ta dini tahsil görmüşlerdir. Aslında Şiiler molla yerine daha çok Ahund kelimesini kullanırlar. Afganistan'da Şii mollalar Sünni mollalara göre daha ılımlı olduğu söylenebilir. Okuma yazma oranları yüksektir. Kızların okuma yazmalarına Sünni mollalar kadar karşı değiller.

Şii mollalar da Sünni Mollalar gibi tek tip olmayıp yetiştikleri medrese ve mercilerin anlayışına göre farklı ekollere sahiptir. Şii mollalar için İran ideal toplumdur. Afganistan Şii mollaların Meşhed, Kum ve Tahran medreselerinde ders görmeleri İran'da hakim siyasi atmosfer, Afganistan Şii mollaları da siyasileştirmiştir. Eskiden siyasetten oldukça mesafeli duran Şii mollalar günümüzde oldukça siyasileşmiştir. Belki de siyasetten uzak durmalarının nedeni daha fazla tekfir ve tecrit edilmekten korkmuş olmaları olabilir. Çünkü Afganistan'ın %80'i Sünni Hanefi olduğu için Sünni mollalar toplumda daha hakimdir ve güce sahiptir. Sünni akım devlet müttefiki ve hamisi olurken Şii akım bir muhalif olarak devam etmiştir.

Tarihi bilgilere göre Afganistan Şiileri için en zor ve sıkıntılı dönem 1250-1380 h. Yılları arasındır. Özellikle 1298-1319 yıllarda Emir Abdurrahman Han'ın iktidara gelmesiyle Şiilere karşı zulüm ve şiddet yükselmiştir. Bu 130 yıl içinde nerdeyse tüm Şii ilmi ve kültürel merkezleri yok edilmiştir.²² Şiilerin yaşadığı Hazarecat bölgesine Emir Abdurrahman Han'ın zulmü, ülke tarihinde daha görülmemiş ve sadece Çengiz han'ın ülkeye saldırmasında ancak görülmüştür.²³

O dönemde Şii mollalar Şii feodallere göre daha çok baskı altında olup ve öldürülecekti. Çünkü Şii feodaller genelde devlete teslim olurken, Şii mollalar genelde ya kaçar ya da öldürülürdü. Sadece Şiilerin yaşadıkları Yekawheng bölgesinde yüz bin Şii molla'nın aile fertleri devletin eline geçmiş, bin Şii molla ailesi kaçmayı başarmış ve bin yüz Şii molla öldürülmüştür.²⁴

Eskiden Şiilerin her türlü siyasi faaliyetlerini bastırırlardı. İran'da Şii rejimin başa gelmesi Afganistan Şii mollaları da cesaretlendirmiştir. Nitekim İran Şii rejimi her alanda Afganistan Şiilerini desteklemekte ve yönlendirmektedir. Hatta Afganistan Şii kesimlerinin parça parça ve dağınık halden bir çatı altında toplanmaları ve bir siyasi Şii parti kumalarında İran'ın oldukça etkin rolü vardır.²⁵

Afganistan'dan Şii gençlerin dini tahsil için İran ve özellikle Meşhed ve Kum ilmi havzalarına gitmeleri, ilim tahsilinden sonra ülkeye dönüşleri, Afganistan Şii camiasının mezhepsel, siyasi ve kültürel gelişmesi ve aydınlanmasına neden olmuştur. Afganistan Şii mollaları günümüzde toplumun aydınlatılması, okuma yazma oranının yükselmesinde var gücüyle çalışmaktadır.²⁶ Yine Sünni mollalar gibi Şii mollaların bazıları da ilerleme ve gelişmeye engel olmaktadır. Ancak genel olarak şiddet ve çatışmaya girmemektedirler.

Afganistan Şii mollalarının taklit mercileri İran Kum ilmi havzası ve Irak Necef ve Kербela ilmi havzalarıdır. Afganistan'da yaşasalar bile; İbadet ve ayinlerini İran'a göre yapmaktadırlar. Örneğin Afganistan'da bayram olduğunda ülkede yaşayan %19 Şii kesim Afgan hükümetinin bayram ilanına göre bayram etmemektedir. İran'ı takip ederek genelde bir gün sonra bayram ederler. Yine namaz vakitleri ve iftar saati Afganistan'a göre değil İran'a göre iftar ve sahur yaparlar.

²² Devletabadi, *a.g.e.*, s.113.

²³ Mir Gulam Muhammed Ğubar *Afganistan Der Mesiri Tarih*, Cumhuri Yayınları, İran, 1995, s.670.

²⁴ Ğubar, *a.g.e.*, s.669.; Dawoodi, *a.g.e.*, s.16.

²⁵ Devletabadi, *a.g.e.*, s.113.

²⁶ Devletabadi, *a.g.e.*, s.114.

Özellikle son yıllarda 10 Muharrem²⁷ gibi mezhepsel günlerin kutlanması geçmiş yılların aksine daha fazla gösterişli ve ihtişamlı bir şekilde olmaktadır. Eskiden rahatça gösteri yapamazlarken ve Sünniler tarafından fazla müsamaha gösterilmezken günümüzde Sünni kesim daha da hoşgörü ile karşılamaktadırlar. Ancak zamanla bu dini törenler siyasi bir güç ve boy göstermeye dönüşmüştür. Şiilerin serbest ortam bulduklarında çok hızlı siyasi bir teşkilatlanmaya ve muhalefet hareketlerine girişmelerinin Sünnileri tedirgin etmeye sevk etmiştir. Çünkü tersi konumlarda Şiilerin Sünnilere göre daha keskin bir ötekileştirme ve siyasi ayırım yaptıkları görülmüştür. Nitekim İran kendi ülkesinde Sünnilere hiçbir hak tanımazken Afganistan'da veya diğer ülkelerde siyasi olarak eylemsel teşkilatlanmaları hızla yapmaktadır.

2. Mollaların Sosyal Konumu

Mollaların geleneksel toplum yapısı içinde dini önderler olmaları ve toplumsal rollerinin işlevselliği, onlara yüksek statü ve karizma kazandırmıştır. Bununla birlikte ibadetlerin ifasında rehberlik etmeleri, halkın hukuki problemlerini, resmi kurumlara gerek kalmadan çözmeleri,²⁸ dini rehberlik ve irşat faaliyetleri, cenaze ve düğün gibi geçiş törenlerinde halkın yanında bulunup acı ve sevinçlerini paylaşmaları da mollaların statülerini yükselten faktörler olmuştur.

Mollaların bugünkü Afganistan siyasi, sosyal ve kültürel hayatında rolü büyüktür. Devletin nüfuzunun sınırlı olduğu zamanlarda, kırsalın neredeyse bütün dini ve sosyal hizmetlerini mollalar yürütmüşlerdir.

Afganistan'ın inişli çıkışlı tarihine baktığımızda mollalar toplumun özel yapısından yararlanarak ülkenin siyasal ve toplumsal değişimlerinde başrol oynamıştır. Mollalara bu başrolü veren ortam ise toplumun o günkü şartları idi. Çünkü halk sadece dini meseleler için değil, dünyevi ve toplumun sorunlarının çözümünü de yine mollalarda görmekte idi. Din âlimlerin hâkimiyet alanı bugünkünden farklı olarak daha geniş ve sorun çözücü idi. Sadece dini ve fihhi meseleler değil toplumsal ve siyasal sorunların çözümünde de mollalar aktif rol oynardı.

Afganistan siyasal tarihinde mollaların konumu belirgindir. Afgan-İngiliz(1919)²⁹ savaşında mollaların önderliğiyle İngilizler yenilgiye uğratarak ülkeden çıkarılmış ve bu savaşta İngilizlere karşı mollaların cihat fetvası eşsiz rol oynamıştır.³⁰

Sovyetler Birliğinin Afganistan işgaline karşı direnişte(1979-1989)³¹ mollaların önderliği de oldukça önemlidir. O zamanda direniş gruplarının komutası genelde dini prestiji olanların elindeydi. Örneğin; Burhaneddin Rabbani, Gülbeddin Hikmetyar, Abdul Rab Resul Seyyaf, Sibgetullah Muceddedi, Mevlevi Yunus Halis, Sayed Ahmed Geylani, vs. gibiler o günün en önemli dini prestijli kişilikleri idi.³²

Afganistan'da mollalar ikiye ayrılır: Birinci grup; ılımlı mollalardır. Bu mollalar medreselerin yanında okul ve üniversitelere de sıcak bakmaktadırlar. Bu grup mollalar devletin irşat ve din işleri bakanlığında, resmi medrese ve liselerde din dersi öğretmeni olarak görev yapmaktadırlar. Din-siyaset münasebeti çerçevesinde bakılacak olursa, mollalar her dönemde siyaset ile iç içe olmuştur. Sosyal ve toplumsal etkinliklerini kullanarak siyasileri ve devleti her zaman etkisi altına almıştır. Bazıları ise aktif siyaset yapmış. Kimiler milletvekilliği seçimlerinde adaylığını koymakta ve kazanıp millet meclisine girebilmektedir.

²⁷ Kerbelâ'da Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi ve kerbelâ olayı.

²⁸ Candan, *a.g.e.*, s.182; Timurtaş, *a.g.e.*, s.21.

²⁹ <https://da.azadiradio.com/a/29440932.html>; Erişim Tarihi: 05.04.2020

³⁰ Farhang, Sıdik, *Afghanistan Der Penc Qarn-i Ehir*,(Afganistan son beş asırda), İntişarati İrfan, Tehran, 1374 h.ş, cilt.1, s.402.

³¹ <https://www.trt.net.tr/persian/thlyl-w-gzrsh/2019/02/14/tthyr-shgrf-shgl-shwrwy-br-fgnstn-1145529>, Erişim Tarihi: 15.04.2020.

³² Esposito, John, *Islam in Asia*, New York Oxford Press, 1987, p:92.

İkinci grup mollalar ise devlette çalışmayıp kendilerinin kurdukları medreseler, Kur'an kursları ve cami imamı olarak çalışmaktadırlar. Bu tip mollaların bir kısmı ılımlı olup şiddet ve çatışmaya karşıdır. Genelde ilim, irfan ve irşatla meşguldürler. Bir kısmı ise radikal olup devlette çalışmayı uygun görmemektedir. Kızların okumasına karşıdır. İlimi sadece din ilminden ibaret olduğunu söyler. Diğer ilimleri şeytani ilimler olarak niteler. Öğrencilerine de bu çerçevede ve bu zihniyetle eğitim vermektedir. Bu tip mollalar seçim ve demokrasiye karşı çıkmakta, demokrasiyi "kefere sistemi" ve "şeytan oyunları" olarak tanımlamaktadırlar. Bazı durumlarda dolaylı veya direk olarak talebelerini şiddet ve çatışmaya sevk eder. Tarih boyunca devlete karşı halkı isyana teşvik eden mollalar olduğu gibi günümüzde de birçok molla talebelerini Taliban safına katılmalarını teşvik etmektedir.

Afganistan'da mollalar halen otoritesini korumasının yanında özellikle 2001'den sonra statü kaybı yaşamaktadırlar. Kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler, cemaatsel bilgi üretim sistemini parçalayarak bireysel etkinliği öne çıkarmıştır. Yeni dönemde dini bilginin otoriter bir kimlik tarafından belirli bir yaşam tarzı içinde verilmesi durumu ortadan kalkmıştır. Artık bilgi ile alıcı arasına, internet ve diğer kitle iletişim araçları da girmiş ve "otoritelerin" rolleri sınırlanmıştır.³³

Bu gelişmeler dini bilgi otoriteleri olan mollaların, bu bilgidен kazanılmış otoritelerini ve sosyal statülerini zayıflatmıştır. Öte yandan mollaların klasik dini ve din dışı alana dair bilgileri modern hayatın birçok alanında güncelliğini yitirmiş, mollaların toplumsal değişme süreçlerinin önderi olma rolleri aşınmıştır.³⁴

Mollaların otoritesini yitiren bir başka konu ise ihtisaslaşma ve iş bölümüdür. Eskiden bir molla sadece bir vaiz ve dini vecibelerin icra mercii olmayıp çoğu zaman hâkim, kadı, aile anlaşmazlıkların çözümü için danışman ve hatta tabip olarak faaliyet göstermekteydi. Hâlbuki toplumsal değişme ve kalkınmalardan sonra ihtisaslaşmanın çoğalması ve iş bölümü sonucunda bu roller belli kişilere devredilmiş ve bu kişiler din âlimleri değildirler. İhtisaslaşma ve işbölümünün toplumlara etkisi ünlü sosyolog Emile Durkheim'in söylediği gibi ihtisaslaşma ve "İşbölümü var olan toplumların sadece daha güzelleştirme ve daha iyileştirmesi değil, işbölümü olmadan var olamayan toplumların inşasıdır."³⁵ Başka bir ifadeyle bu süreçten elde edilen sonuç sadece çıkar ve ekonomik amaçlarla sınırlı olmayıp, ahlaki ve sosyal düzenin kurulmasına da katkıda bulunur.³⁶

Mollaların otoritesini yitiren bir başka konu ise ekonomik bağımlılıktır. Afganistan'da sadece şehirlerdeki imamlara devlet tarafından maaş verilmektedir. Genel olarak mollaların her hangi bir resmi maaş ya da düzenli gelirleri olmadığından ekonomik olarak çoğunlukla köylüye bağımlıdırlar. Bu bağımlılık mollanın köylü ile kurduğu ilişki biçimi ve onun din anlayışı üzerinde etkili olmaktadır. Köylü, ağa veya şeyhle ekonomik ilişkileri, mollanın düşünce ve davranışlarında bazı dengeleri gözetmesini gerektirir. Bu bağlamda devletin resmi imamları olan ve ekonomik olarak köylüye bağımlı olmayan imamlar, mollalara göre düşünce ve davranışlarında daha özgür davranabilmektedirler.

Mollalar her yerde ve özellikle kırsalda daha çok itibar görürler. Köylüler, fahri olarak hizmet veren mollanın her türlü ihtiyacını içtenlikle karşılar. Toplumda mollalara yönelik

³³ Yıldırım, Ergün, *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*, Bilge Yayınları, İstanbul, 1999, s. 103.

³⁴ Kaya, Abdusamet, *Medrese Kökenli İmamlar İle İlahiyat Fakültesi Mezunu İmamların Din Anlayışlarının Karşılaştırmalı Analizi (Diyarbakır Örneği)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017, s. 86.

³⁵ *Durkheim, Emile, Toplumsal İşbölümü*, Tercüme: Bakır Perham, Tehran, Neşr-i Merkez, 1382 h.ş., s. 112.

³⁶ Durkheim, a.g.e., s. 112.

toplumsal ilgi ve algılar homojen değildir. Örneğin geleneksel anlayışlara sahip ve modernleşmeyi kendi değerleri açısından hayati bir tehlike olarak gören yaşlı kuşak, mollaları geleneksel dingin düzenin muhafızları olarak görmekte ve onlara minnet duymaktadır. Modern hayatın getirilerini tüketmeye hevesli gençliğin bakış açısından ise mollalar, hayatı daraltan, bağınaz kişilikler olarak değerlendirilmektedir.³⁷

3. Mollaların Eğitimi ve Yetişme Tarzları

Afganistan'da din eğitimi ailede başlar, cami, Kur'an kursu, medrese ve ihtisas medreseler ile devam eder. Eğitim genelde ezber dayalı, ağırlıklı olarak Arapça kitaplardan ibarettir. Mollalık, ortalama 8-10 yıl süren ve yoğunlukla Arapça öğretimi merkezli bir medrese eğitiminden sonra icazetname alınarak kazanılan bir statüdür. Son yıllarda böyle olmazsa da aslında mollalar ciddi bir din eğitiminden geçerek bu mertebeye gelirler. Afganistan'da din eğitiminin alındığı başlıca kurumlar aşağıdaki gibidir:

3.1. Aile

Tarih içerisinde bilinen en köklü ve en temel sosyal yapı ailedir.³⁸ Eğitimin ilk başladığı yer de ailedir. Çocuk ilk bilgilerini aileden alır ve bunları giderek geliştirir. Çocuklar aile fertlerinde gördükleri ibadetlere, dini içerikli davranışlara içten gelen duyguyla da yönelirler ve onları örnek alarak kendileri de aynı davranışları yapmak isterler. Öyle ki, aile çocuğa dinini öğretip ondaki dini duygunun olumlu yönde gelişmesini sağlayabileceği gibi, din duygusunu körelterek çocuğun dine soğuk bakmasına ve dinden uzaklaşmasına da neden olabilmektedir.³⁹

Hz. Peygamber'in; "Her çocuk fitrat üzerine doğar; sonra anne ve babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar."⁴⁰ mealindeki hadisi de, çocuğun inanç yapısının ve kişiliğinin oluşmasında ailenin etkinliğini ortaya koymaktadır.

Afganistan'da dünyaya gelen bir çocuk konuşmaya başlayınca ilk olarak dini sözcük ve kelimeleri öğrenmeye başlar. Örneğin; Adın ne? Rabbin kim? Peygamberin kimdir? Kimin ümmetindensin? Hangi mezheptesin? Besmeleyi çekebiliyor musun? Şeklinde sorularla karşılaşır ve böylelikle cevaplarını öğrenip bunu her gün tekrarlar. Bunlardan sonra Arapça alfabetini öğrenir. Böylelikle ilk din eğitimi kurumu olan aile'de öğrenmesi gereken ilk şeyler vardır. Bu aşamayı geçtikten sonra artık çocuk yaklaşık dört yaşı geçtikten sonra camiye gider.

3.2. Camiler

Kuruluşundan itibaren Müslümanların bireysel ya da topluca ibadet ettikleri mekânlar olan cami ve mescitler, dini bir merkez olarak İslam kültür ve medeniyetinin oluşması ve gelişmesinde rol oynamış önemli kurumlardır. Hz. Peygamber, hicretten sonra ilk iş olarak bir mescit inşa etmiş ve bu mescidin bir bölümünü de 'suffe' adı verilen eğitim-öğretim yerine ayırmıştır.⁴¹

Hz. Peygamber zamanında pek çok siyasi, idari ve sosyal amaçlara hizmet eden mescitler⁴² ve daha sonra inşa edilen camiler, başta ibadet olmak üzere din öğretiminin de yapıldığı;

³⁷ Kaya, *a.g.t.*, s. 86.

³⁸ Gustav Mensching, *Dini Sosyoloji*, Çev: Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yay., Konya, 1994, s. 15

³⁹ Yılmaz, Hüseyin, "Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, V. Cilt, Sayı. II, Sivas, 2001, s. 336.

⁴⁰ Müslim, Kader 22.

⁴¹ Yılmaz "Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış", s. 339.

⁴² Yılmaz, Hüseyin, "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi", Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt:5, Sayı: 14, 2007, (Kadınlar ve Cami Eğitimi), s.107. ; Gerdizi. Ebu Said Abdulhay b. ed-Dahhak b. Mahmüd (ö. 453/1061), Zeynu'l-Ahbar, (tsh. Abdülhay Habibi) nş: Dünya-yi Kitab, Tahran, hş.1363/1984, s. 99.

içerisinde iman, ibadet ve ahlak ile ilgili konuların işlendiği önemli dini ve sosyal eğitim kurumları olarak hizmet vermiştir.⁴³

İslam'ın ilk asırlarından itibaren gittikçe gelişerek bir medrese gibi görev yapan cami ve mescitlerde Müslümanlarca bilinen o devrin bütün ilimleri okutulmuştur. Kur'an, hadis, fıkıh, kelam gibi dini ilimlerin yanında felsefe, tıp ve astronomi gibi sosyal ve tabii ilimler de buralarda öğretilmiştir. Zaman içerisinde her yaşta insanların bu ilim halkalarına ilgisi artmış, hatta birçok mescitte birden fazla ders halkası oluşmuştur.⁴⁴

Camiler, tarih içinde her zaman bir kültür merkezi gibi faaliyet göstermişler, halkın, dini bilgiler yanı sıra kültür alış-verişinde bulunduğu yerler olmuşlardır. Zaman içinde camiler o kadar önemli hale gelmişlerdir ki, yeni kurulacak olan yerleşim merkezlerinde önce cami yeri belirlenmiş, sonra şehrin diğer kısımları onun çevresine kurulmuştur.⁴⁵

İslam dini günümüz Afganistan sınırları içerisinde bulunan coğrafyaya yayıldığında diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi cami ve mescitler inşa edilmeye başlanmış, eskiden var olan diğer dinler yerini İslam dinine bırakırken,⁴⁶ o dinlerin mabetleri de yerini mescit ve camilere bırakmıştır.⁴⁷ Böylece daha İslami fetihlerin ilk dönemlerinde bu bölgede mescit ve camiler görülmeye başlamış⁴⁸ ve zamanla bölgenin en meşhur kentlerinden olan Belh, Gazne ve Herat birer ilim merkezleri haline gelmiş, buralardaki camilerde de pek çok ilim halkaları oluşmuş ve bütün bunların neticesinde birçok alim yetişmiştir.⁴⁹

İbadetlerin yapıldığı yer olan Cami'nin Afganistan'da birçok sosyal fonksiyonu vardır. Kırsal bölge ve köylerde cami bir ibadet yeri, din eğitimi kurumu, okul, toplantı yeri, konferans salonu, bazen İslami usul düğünlerin düğün salonu, hatim indirme ve taziyelerin kabul edildiği mekân, talebelerin ve hafızların mezuniyet programlarının düzenlendiği yer, duyuruların yapıldığı yer, topluca yemeklerin yendiği yemekhane, topluca bayramlaşma programların yapıldığı yer, devlet büyükleri ve memurların halk ile buluşma adresi, önemli kararların verildiği mahkeme ve duruşma salonu, dini yarışmaların yapıldığı yerdir. Buranın dini konferansların konferans salonu, istişare yeri, barış ve savaş kararlarının alınacağı adres vs. gibi birçok sosyal fonksiyonları vardır.

Söz konusu birçok fonksiyonlarından biri de din eğitimi kurumu olmasıdır. Hatta bazen de din eğitiminin yanında müspet bilim için de bir eğitim kurumu olarak da kullanılmaktadır. Okul binası olmayan bazı köylerde bir okul olarak kullanılır. Bazı cami hocaları aynı zamanda köyün öğretmenidir. Öğrenciler de camide ders çalışırlar. Ancak son zamanlarda yavaş yavaş durum değişmektedir. Mollaların ilk yuvası, eğitim kurumu, okulu, yatak odası camidir. Camide namaz kılma şekli, namazda okunan süreler, Kur'an'ın yüzüne okuması, abdest, namaz, oruç ve benzeri ibadetlerin öğrenildiği eğitim kurumudur. Kızlar genelde 13 yaşta sonra camiye gitmez. Ancak erkekler ise 15-16 yaşlara kadar camiye eğitim için gider. Bu aşamadan sonra artık medrese eğitimi başlar.

⁴³ Yılmaz, "Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış", s. 339.

⁴⁴ Bayraktar, M. Faruk, "Yaygın Eğitimde Din Öğretimi". Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi (İzmir 4-6 Aralık 1998 Sempozyumu), Türk Yurdu Yay., Ankara 1999. s. 349.

⁴⁵ Kayaoğlu, İsmet, İslam Kurumları Tarihi, Ankara, 1980, s. 117.

⁴⁶ Gubar, Mir Ğulam Mohammad, *Afganistan Der Mesir-i Tarih* 1, Merkezi Neşr-i İnkilab, 1967, s.154.

⁴⁷ Furkani, Mehterhan, "Afganistan ve Pakistan'daki mescit ve camilerin tarih sürecinde eğitsel, sosyal ve kültürel alanlardaki fonksiyonları". (Malatya 08-09 Ekim 2018 Uluslararası Cami Sempozyumu), İnönü Üniversitesi Yayınları No: 40, Ankara, 2018, s. 149.

⁴⁸ Habibi, Abdulhay *Tarih-i Afganistan ba'd az İslam*, Dünya-i Kitab, Tehran, 1367 h.ş., s. 673.

⁴⁹ İstahri, Ebü İshak İbrahim b. Muhammed el-Farisi (ö. 346/958), el-Mesalik ve'l-memalik, nş. 1149 el-Heyetü'l Amme li-kusüri's-sakafe, Kahire ts., s. 265. Aktaran: Mehterhan Furkani, a.g.m., s. 149.

3.3. Medreseler

İslam'ın yayılmasıyla gittikçe gelişerek bir medrese gibi görev yapan cami ve mescitlerde Müslümanlarca bilinen o devrin bütün ilimleri okutulmuştur. Daha sonraki dönemlerde birçok cami ve mescittin yanında medreseler kurulmuştur. Kur'an, hadis, fıkıh, kelim gibi dini ilimlerin yanında Felsefe, Tıp ve Astronomi gibi sosyal ve tabii ilimler de buralarda öğretilmiştir. Zaman içerisinde her yaşta insanların bu ilim halkalarına ilgisi artmış, hatta birçok mescit ve medresede birden fazla ders halkası oluşmuştur.⁵⁰

Afganistan'ın İslam'ı kabulünden kısa bir müddet sonra ilim merkezi haline gelmiştir. Belh eski Horasanın önemli kültürel merkezi sayılırdı. Belh, Herat ve Gazne Şehirleri başta gelen ilim ve irfan merkezleri olmuştur.⁵¹ Başka bir dönemde de Gazne, Herat ve bazen de Buhara, Semerkant, Merv ve Nişabur kültür merkezleri sayılmaktaydı.⁵² Bu topraklarda, Bahaüddin Veled, İbn Sina, Firdevsî, İbrahim b.Edhem, Nasırhusrev Belhî başta olmak üzere pek çok ilim ve irfan sahibi âlim yetişmiştir.⁵³ Gaznelilerin başşehri olarak kabul edilen Gazne, aynı zamanda ilim ve irfanın merkezi olarak bilinir ve içinde İbn Sina ve el-Birûni gibi İslam âlimlerini barındırmıştır.⁵⁴

Afganistan'ın genel ve özellikle de dini eğitim tarihindeki en önemli değişim ve gelişme, Timurular döneminde Herat'ın başkent olarak tayin edilmesinden sonra olmuştur. Timurular Herat'ta birçok medrese yaptırmışlardır. Bu medreselerin en büyüğü ve en meşhuru Herat Gavherşad Begum medresesidir.⁵⁵ Gavherşad Begum medresesinde dini ilimlerin yanı sıra edebiyat, musiki, felsefe, mantık, geometri ve matematik gibi ilimler de tedris edilmiştir.⁵⁶

Afganistan'da uzun yıllar süren işgaller ve iç savaş her alanda olduğu gibi din eğitimi alanına da ağır darbe vurmuştur. Bir zamanlar ilim ve irfan merkezi olan, İbn-i Sina, Mevlana, Hâce Abdullah Ensari ve Hanefi mezhebinin kurucusu İmam Ebu Hanife gibi alimlerin yetiştiği Afganistan'da huzur yerini savaşa, ilim yerini cehalete bırakmıştır. Birçok ilim ve irfan ehli ülkeyi terk etmiştir. Medrese ve ilim merkezleri de gelişmekten kalmıştır. Böylelikle Afganistan'da yeterince medrese olmadığından ve özellikle kaliteli medreselerin olmaması, eğitim şartları ve ortamın kötü olmasından dolayı çoğu Afgan gençleri din eğitimi için Pakistan medreselerini tercih etmiştir. Nitekim daha sonra Taliban'ın çıkmasında bu medreselerin rolü oldukça büyüktür.

ABD'deki 11 Eylül saldırısı⁵⁷ Afganistan için birçok alanda ilerleme ve gelişmeye neden olduğu gibi tahmin edilemeyecek kadar medreselerin gelişmesi ve çoğalmasına da neden

⁵⁰ Bkz. Bayraktar, M. Faruk, "Yaygın Eğilimde Din Öğretimi". Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi (İzmir 4-6 Aralık 1998 Sempozyumu), Türk Yurdu Yay., Ankara 1999. s. 349.

⁵¹ Hamevi, Yâkut b. Abdillâh, Mu'cemü'l-büldân, Dâru's-Sadr, Beyrut ts, c. V, s. 396.

⁵² Hamevi, a.g.e., s.396.

⁵³ Mazhari, Nasiruddin, "Günümüz Afganistan Medreselerinde Din Eğitimi", Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstem, Yıl:11, Sayı: 21, 2013, s. 265.

⁵⁴ Kamgar, Cemil Rahman, *Maarif-I Afganistan*, Merkezi Neşriyatı Meyvend, Peşaver, 1376, s.7.; Uluçay, Çağatay, *İlk Müslüman Türk Devletleri*, M.E.B Yayınları, İstanbul, 1977, s. 17-20.

⁵⁵ Kemâluddin, Sahailla, Afganistan'da Ortaokul ve Liselerde Din Eğitimi ve Öğretimi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005, s. 7.

⁵⁶ Münecimzâde, Herat Der Güzergâh-ı Târih, www. khawaran.com, 2012, s.1. Naklen; Nasiruddin Mazhari, a.g.m., s. 265.

⁵⁷ 11 Eylül 2001 yılında el-Kaide üyesi olarak ilan edilen 19 kişi tarafından kaçırılan uçaklarla ABD'de bulunan Dünya Ticaret Merkezi ikiz kulelerine saldırılmıştır. Saldırılar sonucunda 2.996 kişi hayatını kaybettiğine dair açıklanmıştır. ABD hükümeti bu saldırıdan Afganistan'da bulunduğu iddia edilen el-Kalide lideri Usame bin Ladini sorumlu tutarak Afganistan'da Taliban rejimine saldırmıştır.

olmuştur. Afganistan devleti kendi gençlerin din eğitimi edinmek amacıyla Pakistan'a gitmemeleri için Afganistan sınırları içerisinde birçok medrese kurmuştur. Ya da var olan medreseleri kayıt altına alarak, hocalarına maaş ve öğrencilere erzak temin etmektedir. Devlete kayıt yaptıran medreselerin her türlü ihtiyacı devlet tarafından karşılanır ve mezunlarına resmi belge verilir. Aldığı eğitimin seviyesine göre lise ve lisans diplomalara denk belge verilir ve devletin resmi okullarında din dersi öğretmeni ya da İrşat, Hac ve Evkaf Bakanlığının personeli olarak çalışma hakkı tanımaktadır.

Bu medreselerin eğitim müfredatı Eğitim Bakanlığı'nın İslami Öğretim Daire Başkanlığınca düzenlenmektedir. Tüm resmi medreselerde tek tip müfredat okutulur. Klasik dini kitapların yanında matematik, sosyal bilgiler, İngilizce, Arapça gibi dersler de okutulmaktadır. Gayri resmi medreselerin eğitim müfredatı her medrese ve hocasının kendi fikir ve düşüncesine göre yapıldığı için çoğu zaman şiddet ve radikalizme de sevk etmiştir.

Gayri resmi Medreselerde öğretim sistemi kitap merkezli, hoca merkezli ve ezbere dayalıdır. Çoğu medreselerde ders konusuna talebelerin hâkimiyeti ve ihtiyaçları yerine o konuda meşhur olan belli metinler dikkate alınmaktadır. Özellikle kitabın anlaşılması en zor olan ya da anlaşılması güç olan yerlere ağırlık verilir. Birçok talebe ve hocaların ilmi derecesinin ölçüsü belli kitapların belli yerlerinin açıklanabilmesindedir. Öğretim yönteminde hoca özel rol oynar. Talebe tamamen hocasının bilgisine dayanır ve hocasının bilgi ve meslek tecrübesi olduğu konusunda tam olarak güven duymaktadır. Talebenin gözünde hocası öyle bir mercedir ki onun görüşü en son karar olarak sayılır.⁵⁸ Tabii ki bu görüş hepsi için değil, en iyi hocalar hakkındadır. Hoca'nın izlediği metoda göre kitaptaki bilgiler gerçek doğrular olarak talebelere sunulur ve bu bilgileri sorgulamak talebelerin haddi ve görevi değildir. Tek yapabilecekleri şey onların anlaşılması için çaba göstermeleridir. Eğer bazı durumlarda ikna olamıyorlarsa kesinlikle kendilerinin anlama ve algılamalarıyla ilgili bir kusur vardır.

Zihinlerde bilgilerin saklanması, kurallar ve formüllerin ezberlemeleri, hatta meselenin detaylarının ezberlemesi de bu metodun bir parçasıdır. Konularla ilgili eleştirel tartışma, talebeye izin verme ya da farklı düşünmesine teşvik etmek, fikirlerin sınaması pek uygun değildir. Bundan dolayı talebeler tamamen taklitçi bir zihniyetle yetişmekte ve eleştirel düşünce metotlarıyla pek tanışık değildir.⁵⁹

Medresenin müfredatı, öğretim sistemi, dini sosyalleşme ortamı, tasavvufun etkisi, toplumun beklentileri ve ideolojik yönelimler, mollanın din anlayışının şekillenmesinde etkili olan faktörlerdir. Medresenin kitap ve müderris otoritesine dayalı, dil merkezli ve ezbere dayalı öğretim sistemi, değişime mesafeli, farklılıkları tolare etmeyen, eleştiriye kapalı, literal anlayışı temel alan ve toplumsal olguları göz ardı eden anakronik bir din anlayışını geliştirmiştir. Medreselerde uzun dönemlerden beri dini ilimlerin usul kısmına gerekli ehemmiyetin vermemesi⁶⁰ ve çoğu zaman bu alandaki bazı kitapların az bir bölümünün 'teberrüken' okutulması, kitabi bilginin yeni şart ve olaylar karşısında yorumlanarak transfer edilememesi ve kitaplardan edinilen bilginin tarih üstü bir düzleme yerleştirilmesi sonucunu doğurmuştur.⁶¹

Medresenin talebelere sunduğu dini sosyalleşme ortamındaki katı disiplin ve tek tip bir dini hayat öğrencide demokratik ve çoğulcu anlayışın gelişmesini engellemiştir. Toplumsal

⁵⁸ Geylani, Asad, *El İmam El Mawdodi, Hayata, Dawatahu wa cihadahu*, İslamik poblication, Lahor, 1986.

⁵⁹ Mohiq, Mohammad, *Newzayi, İfratgerayi ve Tengnaha* (Yenilik, fondamintalizm ve çıkmazlar), İntişarati Risalet, Herat, h. 1395, s. 249.

⁶⁰ Bilen, Mehmet, "Din Görevlilerinin Hadis Bilgileri Üzerine", *İslami İlimler Dergisi*, Sayı:2, 2007, s.81-104.

⁶¹ Bilen, a.g.m., s.81-104.

denetimin yoğun olduğu kırsal alanda medrese talebeleri dışsal dindarlık göstergelerinin baskısı altında kalmışlardır.⁶²

Medresenin kendine has bir dünyası vardır. Diğer eğitim kurumlarından çok farklıdır. Medresede gün sabah namazından bir saat önce başlar. Herkes o saatte kalkar abdest aldıktan sonra sabah namazı vaktine kadar Kur'an tilaveti yapar ya da derslerini okur. Namazdan sonra ders başlar hoca geçen verdiği dersi dinler ve başarılı gördüğünde yeni ders verir. Ders dinleme ve yeni ders vermek süresi kahvaltıya kadar ya da kahvaltıdan sonra saat 10'a kadar devam eder. Saat 10-12 arasında "Kaylüle" olarak adlandırılan uyuma vardır. Acil işi olan hariç herkes uyur. 12'de herkes kalkar, abdest alıp namaz kılar ve öğle yemeği yenir. Yemekten sonra yine ders tekrarı başlar. Herkes kendi dersini ikindi namazına kadar tekrar. İkindi ve akşam namazları arasında serbest zaman verilir. Genelde bu saatte ders çalışılmaz. Akşam yemeğinden sonra yine ders başlar. Afganistan'da genel olarak erken yatma ve erken kalkma kültürü yaygın olduğundan dolayı talebeler de genelde akşam 22.30'da yatarlar. Yukarıda ifade edilenler medreseden medreseye, bölgeden bölgeye ve mevsimden mevsime göre tamamen değişmektedir. Burada medreseden kastımız gayri resmi medreselerdir. Gayri resmi medreselerin sayısı ve etkisi kat kat fazla olduğundan dolayı ifade edilen durumlar genelde gayri resmi medreseler kast edilmektedir.

Medrese için önemli bir konu de talebelerin gıda ihtiyaçlarıdır. Talebelerin her türlü ihtiyaçları bölge halkı tarafından karşılanmaktadır. Gerçi bazı büyük ve sistemli medreseler yemekleri kendileri pişirir. Ancak genel olarak yemekler ahalî tarafından verilir.

Medreseye yakın olan aileler akşam yemeği için gelen talebelere pişmiş gıda verir. Aslında bu iş oldukça yaygındır. Vazife olarak adlandırılan bu işte, talebeler nöbetleşe tüm evlerin kapısını akşam saatlerinde çalıp, "vazife getir" diye yüksek sesle bağırır ve yemeklerini alır. Böylelikle talebeler tüm mahalle ve hatta civar köylerin evlerini dolaşıp ekmek ve pişmiş yemek toplarlar.

4. MOLLALARIN TEBLİĞ YÖNTEMLERİ

Sözlükte "bir şeyi veya bir haberi ulaştırmak" anlamındaki tebliğ kelâm ilminde "peygamberlerin yükümlü olduğu tebliğ görevi, onların vahiy yoluyla aldıkları bilgiyi insanlara ulaştırması" demektir.⁶³ Kur'an-i Kerim'de da'vet ve tebliğ kavramlar sık sık birbirinin yerine kullanılmıştır. Müslümanlığın yayılması ve ilkelerinin uygulanması da'vet faaliyetine bağlandığından İslâm dinine "da'vet dini" (dînü'd-da've) denilmiş ve da'vet Müslümanların kaçınılmaz görevlerinden biri sayılmıştır.⁶⁴

Her ne kadar tebliğ ve davet âlimlerle sınırlı tutulmadiysa da Kur'an'ın bu iş için koymuş olduğu kriterlere⁶⁵ baktığımızda tebliğ ve davet işi âlimler ya da mollalara daha fazla düşmektedir. Kur'an-i Kerim'e baktığımızda "Allah'a çağırın, dine ve dünyaya yararlı iş yapan ve "Ben Müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kim vardır?"⁶⁶ Diyerek Allah katında tebliğ ve davetten daha iyi bir şey olmadığı ifade edilmiştir.

Afganistan'da mollalar kendilerini Peygamberlerin varisi olarak tanıtır ve talebelerine de bu mesajı tekrar tekrar vermektedir. Talebelere de bu konuda yapmaları gereken en önemli iş

⁶² Yüksel, Müfid, *Kürdistan'da Değişim Süreci*, Sor Yayıncılık, Ankara, 1993, ss. 65, 116, 169.

⁶³ Boynukalın, Mehmet, "Tebliğ", TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2011, c.40. s. 218-219.

⁶⁴ Çağrıci, Mustafa, "da'vet", TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1994, C.9, s. 16-19

⁶⁵ Bkz. Saib, Mohammad Salim, *Din ve Dindaran*, (Din ve Dindarlar), 1394 h.ş, s. 29.

⁶⁶ *Fussilat*, 33.

dini tebliğ olduğu söylenmektedir. Bu konuda "Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir"⁶⁷ ayeti referans gösterilmektedir. Çoğu bunu vacip olarak görür. Öyle ki eğer yapılmasında bir kusur gösterilirse, Allah'ın gazabına uğrayacakları dile getirmektedir.

Tebliğin öneminden dolayı çoğu medreselerde hitabet yeteneği ve eğitimi verilmekte, özel derslerle, halkla nasıl iletişim kurmayı ve güzel konuşma eğitimleri verilmektedir. Bu alanda bazen de çok meşhur konuşmacılar arasında yarışmalar düzenlenir. Nitekim bazı İslam ülkelerinde büyük programlarda iyi konuşmada şöhreti yayılan âlimler, geniş ve özel taraftarları olan filim ve müzik yıldızların olduğu gibi oldukça popülerdir.⁶⁸

Tebliğin öneminden dolayı, halkın dilini bilmek, düşünce ve zihniyetlerinin kavraması özel önem kazanmıştır. Bundan dolayı çoğu molla, anlaşılmayan terim ve zor konulardan sakınıp, kolay bir şekilde mesajlarını iletir. Bu açıdan mollaların başarıları birçok modern ideoloji ile tanışan aydın düşünürün başarısına göre kat kat fazladır. Çünkü onlar yeni fikirlere tanışmışlar ama mollalar gibi toplumun geniş çapında muhatap bulamamışlardır.⁶⁹

Son yıllarda Afganistan ve bölgede görsel ve işitsel medya araçları da dini tebliğ dışında da fırsatlar oluşturmuştur. Kimi mollalar bu yoldan da kendi mesajlarının muhataplarına ulaştırır ve kendine de toplumda yer edinir. Bu toplumsal konum da bazı sosyal ve siyasi konularda onların fikirlerinin alınması ve kendilerine istişare edilmesine sebep olur. Ya da dış ziyaretlere davet edilir. Konferans ve programlara katılmaları sağlanır.

Gazete ve dergi gibi yazılı medya da günümüzde sosyal ve siyasi gruplar tarafından kullanılmaktadır. Kimi mollalar ya da ünlü mezhep âlimler de bu yol ile kendi mezhebi fikirlerini yaymaya çalışmaktadır. Öyle ki bazı dergiler bu gibi durumlarda toplumun zihinsel değişiminde önemli etkide bulunmuştur. Örneğin; Ebu'l-'Ala Mevdudî'nin Tercumanu'l- Kur'an dergisi, bazı radikal fikirlerin yayılma kaynağı olmuş ya da devrimden önce İran'da Münberü'l- İslam dergisi ve diğer dergiler.⁷⁰

Son yıllarda Arap dünyası ve diğer bölgelerde bazı mollalar ve meşhur dini alimler internetin önemini fark ederek kendi özel internet sitesini kurmuş, kitaplarının dijital ortamını ve dergilerini muhatapların hizmetine sunmaktadırlar. Ayrıca güncel konularla ilgili yeni makaleler yayınlarlar. Aynı zamanda soru sorma ve fetva isteme fırsatı da yaratmışlar. Kabil'de bazı meşhur vaizler de cuma vaazlarını facebook sayfalarında canlı olarak yayınlamaktadır.

Akıllı telefon, tabletler, laptop vs. gibi dijital dünyanın kullanılmasının yayılması mezhebi fikirlerin savunucularının sayısını gerçek ortam gibi sanal ortamda da çoğaltmaktadır. Yeterli mali desteği olan güçlü mezhebi kurumlar özellikle Suudi Arabistan'da Selefilere ve İran'da Şiiler bu imkanlardan daha yaygın şekilde istifade etmişlerdir. Eskiden elde edilemeyen ya da bulması zor olan kitaplar günümüzde internette kolayca bulunabilir. Örneğin el-Mektebeti's-Şamile adında yapılan yazılım programı 6000 den fazla dini kitabı ücretsiz olarak okuyuculara sunmaktadır.

Afganistan'da en büyük sorunlardan biri de mollaların izledikleri tebliğ yöntemidir. Özellikle Müslümanlar için ömür boyu devam eden din eğitimi öğrenme yeri olarak cami ve cuma vaazları oldukça önemlidir. Cuma günlerinde molla fikhi ve dini konuları açar. Ama çoğu hatipler mezhebi konularla yetinmeyip siyasi, sosyal ve sanat konularında da konuşmakta ve çoğunlukla eleştirel tarzda karşı tarafın fikirlerine saldırmaktadır.

⁶⁷ *Ali-İmran*, 104.

⁶⁸ Mohiq, *Çeşmha Ra Bayed Şüst*, Kabil, 1392.

⁶⁹ Mohiq, *a.g.e.*, s. 260.

⁷⁰ Mohiq, 1395 hş., s. 260.

Mollalar tebliğ işine çok önem verir. Çünkü minberden sesi oldukça etkili olur ve herkes dinlemek zorundadır. Kimi mollalar minberi iyi bir fırsat olarak bilip halkı bilinçlendirir ve camiye onlara sevdirebilir. Ama kimi mollalar sert ve hakaret edici sözler serf ederek gençlerin camiden soğutmalarına sebep olabilmektedir. Özellikle genelde gençler saç, sakal, giyim ve kuşamından dolayı açıkça molların sözlü saldırısına uğramaktadırlar. Öyle ki bu yöntem daha da nefret doğurur ve gençleri camiden uzaklaştırmaktadır. Her ne kadar dini tebliğde "Ona tatlı, yumuşak bir tarzda hitap edin."⁷¹, ".. hikmetle, güzel ve makul öğütlerle dâvet et."⁷² Ayetleri güzel ve yumuşak sözlerle davet edilmesi gerektiği ifade edildiyse de uygulamada tam tersi görülmesi mümkündür.⁷³

Mollalar kendilerini sadece tebliğle görevli görmeyerek aynı zamanda toplumda yapılan yanlışlar ve başkalarının işlediği günahı engellenmediğinde kendilerinin de sorumlu tutulacağını düşünerek bizzat halkı değiştirme yoluna giderler. Bu konuda en çok "Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir."⁷⁴ Hadisi şerifi referans göstererek tebliğ işinin imanın en zayıf derecesi olarak nitelenmektedir. Bundan dolayı özellikle hadisin son kısmına vurgu yaparak imanlarının zayıf olmadığını göstermek amacıyla bizzat el ile engel olmaya çalışmaktadırlar. Her ne kadar Kur'an'da "Artık sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir uyarıcısın"⁷⁵, "Onlara egemen bir zorba değilsin"⁷⁶ diye açıkça tebliğcinin sadece tebliğ etmesi gerektiği ve zorla bir şeyi dayatmamasının gerektiği ifade edilmişse de bu konuda mollaların azarlama, baskı ve şiddet uygulamaktan çekinmediklerini görmek mümkündür.

5. AFGANİSTAN'DA MOLLALARIN FONKSİYONLARI

Afganistan geleneksel toplumunda mollaların oldukça önemli bir konuma sahip olmaları ve toplumda bir karizma ve statü kazanmalarının nedeni aslında icra ettikleri dini ve toplumsal fonksiyonlardır. İbadetlerin ifasında rehberlik etmeleri, halkın hukuki problemlerini, resmi kurumlara gerek kalmadan çözmeleri,⁷⁷ dini rehberlik ve irşat faaliyetleri, cenaze ve düğün gibi geçiş törenlerinde halkın yanında bulunup acı ve sevinçlerini paylaşmaları da mollaların statülerini yükselten faktörler olmuştur.

Molla, dinsel eğitimin sürekliliğinin bir ifadesi ve statü göstergesi olarak fonksiyonel rollere sahiptir.⁷⁸ Molla; imamlık, hatiplik, camide çocuklara din dersleri vermek, dini medreselerde ders vermek, devlet okullarında din dersleri vermek, dini tören ve merasimleri yerine getirmek, devlet memurlarının bazı işlerini yürütmek, mutemetlik, arabuluculuk, müftülük görevi ve yerel davaların çözümü, gelenek ve göreneklerin korunması ve yaşatılması gibi birçok fonksiyonları icra etmektedir.

⁷¹ Taha, 20/44

⁷² Nahl, 16/125

⁷³ Najibabadi, Akbarşah, *Ulema Der Ayine-i Kitab ve Sünnet*, (Kitap ve Sünnet Aynasında alimler), Çev: Rahimbakhş Yamuhammadzahi, Neşri İhsan Yayınları, Tahran, 1387 h.ş, ss.140-146.

⁷⁴ Müslim, İmân 78. Ayrıca bk. Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, İmân 17.

⁷⁵ Ğaşiye 21.

⁷⁶ Ğaşiye 22.

⁷⁷ Candan, a.g.e., s.182; Timurtaş, a.g.e., s.21. Mollaların çözdüğü hukuki sorunlar arasında talak/boşanma, miras paylaşımı, alış-verişler, ticari ortaklıklar, kan davaları, arazi anlaşmazlıkları, kız kaçırma olayları, sayılabilir.

⁷⁸ Subaşı, Necdet, *Din Sosyolojisi*, Dem Yayınları, İstanbul, 2014, s. 395.

5.1. İmamlık

Arapça emm “öne geçmek, sevk ve idare etmek” kökünden gelen imam, terim olarak “cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimse” ve “devlet başkanı” anlamlarını taşır. III. (IX.) yüzyılın ortalarında Endülüs'te devlet başkanıyla namaz kıldırın kimseyi birbirinden ayırmak için ikincisine sâhibü's-salât adı verilmiş, İran'da ise cemaate namaz kıldırın kimseye pîş-nemâz denir.⁷⁹

İmamlar, İslam dininin Hz. Peygamber'in(s.a.s.) tebliğiyle başlayan ve yüzyıllara uzanan süreçte her dönemde toplumun birtakım ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli sorumluluklar üstlenmişlerdir. İmamlar ve temel görev alanları olan camiler, İslam tarihinin en etkin ve çok fonksiyonel kurumları olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁰

Afganistan'da mollaların icra ettiği görevlerin başında imamlık gelir. İmam normal olarak gündelik beş kez namaz kıldırır ve bu alan mollaların en yaygın görevidir. Afganistan'da iki çeşit imam vardır: Birincisi; devlet tarafından resmi olarak atanan imamlardır. Bir sınav sonucunda yerleştirilir. Genelde büyük şehirlerde ve şehir merkezlerinde görev yaparlar. Devlettten düzenli olarak maaş alır ve devlet memuru sayılır. Resmi imamlık için en azından medrese mezunu ya da iki yıllık yüksekokul şartı bulunmaktadır.

Diğeri ise Halk tarafından görevlendiren imamdır. Devletin yeterli bütçesi ya da düzenli bir sisteminin olmadığı için ilçelerde, kasaba ve köylerde ise imamlar belli bir ücret karşılığında halk tarafından vazifeye getirilmektedir. Bu tür imamlık için her hangi bir sınav ve kriter yoktur. Bu tür İmamlar ya medrese mezunudurlar ya da çok az dini bilgiye sahiptirler. Hatta kimi imamlar ise sadece namaz kıldırabilmektedir. Fıkhi meselelere vakıf değil, Kur'an'ın tercümesini bilmez, kimileri de ayetleri tecvit ile okuyamaz. Okuma yazma bilirler ve genelde kulaktan duyma bilgilerle cemaatin sorularına cevap vermeye çalışır. Bazıları ise sadece hafızdır ve fazla dini bilgiye sahip değildir.

Burada imam seçme kriteri ise hangi imamın cemaatle iyi geçinmesi ve az bir ücret karşılığında anlaşması belirleyici olacaktır. Ücret ise genelde buğday karşılığında ya da para karşılığında yıllık olarak belirlenmektedir. İmamın yıllık ücreti tamamen caminin küçüklüğü büyüklüğüne daha doğrusu cemaatin azlığı ve çokluğuna göre değişmektedir. Genelde cami ahali ailede bulunan namaz kılan erkeklerin sayısına göre bir ücret öder. Ailede buluşa eren erkek sayısına göre ücret payı ödenir. Çoğu köylerde fitır sadakası, kurbanlık derisi bu fiyata dahildir. Genelde fitır sadakası ve kurbanlık derisi cami imamına verilir. Çünkü cami imamı fakir kesimden sayılır ve toplumun en az geliri olan fakir kesimindedir. İmamın üç öğün yemeği de cemaat tarafından pişmiş gıda olarak ya da fiyat karşılığı nakit olarak verilmektedir. Genelde çok cüzi bir miktar verilir. Afganistan'da her köyün kendine ait bir imamı vardır. Bazen imam o köyün yerli halkından olur, bazen da komşu bölge ve köylerden gelir.

Afganistan imamların sorumlulukları bütün İslam dünyasındaki gibi hemen hemen aynıdır. İmam, namaz kıldırma ve müezzinlik görevini ifa eder, nikâh kıyar, bulunduğu yerde öğretici vasfıyla çocukları eğitir. Afganistan'da İmamlar, halk ile merkezi yönetim arasında bir köprü olarak rol oynamaktadırlar. İmamın görevi sadece namaz kıldırma ve hutbe okumak değildir. Mahalleyi ilgilendiren her türlü hizmete öncülük eder, mahallenin huzur ve asayişini denetler, sosyal ve kültürel pek çok faaliyetin içinde bulunur.

⁷⁹ Küçükbaşcı, Mustafa Sabri, “İmam”, TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, C.22, s.178-181.

⁸⁰ Hızlı, Mefail, “Osmanlı Mahalle İmamlarının Performanslarına Dair” TESAM Akademi dergisi, Sayı:1, s. 41-51.

Eğitim faaliyetleri kapsamında değerlendirilecek olursa; imamlar aynı zamanda öğretmen görevini de yürütmektedir. Birçok imam aynı zamanda devletin kadrolu öğretmeni olarak görev yapmaktadır. İmamlar mahallelerindeki yaşlı, hasta ve fakirlerle yakından ilgilenir, mahalle sakinlerine bu konuda sürekli öncülük eder. Resmî makamların ahali hakkında ihtiyaç duydukları yaptıkları güvenlik soruşturmalarında mahalle imamların bilgisine başvurulmaktadır.

Taliban döneminde İmamlar Emri Bil Maruf ve Nehi Anilmünker görevlilerin en büyük yardımcısı idi. Cemaat namazlarında yoklama alınır ve namaza gelmeyenlerin isimleri Taliban görevlilerine verilirdi ve o kişiler hakkında işlem başlatılırdı. İmamlar, böylesi durumlarda muhatabını önce dikkatli bir dille uyarıyor, sonuç alınamaması durumunda ilgililere haber vermek zorunda kalıyorlardı. Aynı zamanda merkezî yönetimin veya kaymakamın halka ulaştırılmasını istedikleri her türlü bilgi ve talimat imam tarafından duyurulur.

Mollaların sorumluluğu sadece cami cemaatiyle sınırlı değildir. Onlar camiye gelmeyen insanlar tarafından da dikkatle izlenmektedir. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak karşılıklı etkileşim gerçekleşmektedir. Kimi mollalar, bu durumda barışçı üslup kullanarak onları yumuşaklıkla ikna etmeye çalışır. Onların çabaları, nezaket ve yumuşaklıkla insanların kalplerini kazanmaya ve herkesi kucaklamaya yöneliktir. Çünkü davranışlarda sevgi, saygı ve içtenlik, iyi bir iletişim süreci başlatmak ve bunu devam ettirmek için gereklidir. Zira Allah, Kur'an'da Hz. Peygamber'e hitaben şöyle buyurmaktadır: "İnsanları Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır. Onlarla en güzel bir üslupla tartış..."⁸¹ "Allah'tan bir rahmet olarak onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer sen kaba ve katı yürekli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi."⁸² Bu ayetlerde de ifade edildiği gibi, sert ve kırıcı konuşmalar şiddet ve nefret doğurur, eline olan muhalefetin düşmanlığa varacak düzeyde artmasına neden olabilir.

Cami ve mescitlerin barışa katkı bağlanımdaki fonksiyonlarını yerine getirebilmelerinde en önemli figür imamdır. Cami ve mescitlerde görev yapan bir molla eğiticiliğin yanında insanlara rehber olma konumundadır. Bu yüzden mollalar sevdirci, çekici, birleştirici ve bütünleştirici bir üslup izleyerek toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunabilirler. Bunun tam tersi de olabilir.

5.2. Hatiplik ve Vaizlik

Arapça aslı hitabe olan kelime "hutbe okuma, güzel söz söyleme, vaaz ve nasihat etme" gibi anlamlara gelir. Terim olarak "bir topluluğa bir maksadı anlatmak, bir fikri açıklamak, öğüt vermek, bir görüşü benimsetmek, bir eyleme teşvik etmek gibi amaçlarla yapılan güçlü ve etkileyici konuşma veya güzel konuşma sanatı" manasında kullanılır. Konuşan kişiye hatip, yaptığı konuşmaya da hitabe denir.⁸³ Cahiliye dönemi Arap toplumunda çok yaygın olan bu konuşma sanatı, İslâm döneminde de bir yandan sosyal hayatın bir parçası ve edebî sanatların bir türü olarak devam etmiş, öte yandan da dinî bir muhteva kazanarak bazı ibadetlerin şekil şartı veya tamamlayıcı unsuru olmuştur.⁸⁴

Vaaz, Arapçada öğüt vermek, nasihat etmek, birisinin kalbini yumuşatacak şeyleri söylemek, kötü sonuçları hatırlatmak, uyarmak ve sakındırmak anlamlarına gelir.⁸⁵ Vaaz, dini tebliğ ve telkin vasıtalarından biri olup, daha ziyade cami içinde genellikle cuma ve bayram

⁸¹ Nahl 16/125.

⁸² Al-i İmran 3/ 1

⁸³ Kaya, Mustafa, TDV İslâm Ansiklopedisi, Hitabet maddesi, Cilt.18, s.156-158.; Mustafa Baktır, TDV İslâm Ansiklopedisi, Hutbe maddesi, Cilt.18, s.425-428.

⁸⁴ Taşan, Yusuf, Dini Tebliğde Hutbenin Yeri ve Hz. Peygamber'in Hutbe Tarzı(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.6.

⁸⁵ Keyifli, Şükrü, "Camilerde Din Eğitimi", Din Eğitimi, Ed. Mustafa Köylü Nurullah ALTAŞ, Gündüz Yayınları, Ankara, 2012, s. 283

namazları öncesi, Ramazan ayında teravîh öncesi ve diğêr vakitlerde toplumu din konusunda aydınlatmak amacıyla yapılan dini bir öğüttür.⁸⁶

Vaaz, Hz. Peygamberden beri uygulaması olan bir faaliyettir. Hz. Peygamber vahyi insanlara aktarmak ve onlarda dini tutum ve davranışlar geliştirmek için, bir eğitim ve bilgilendirme aracı olarak bugünkü vaaz benzeri yöntemle insanlara hitap etmiştir.⁸⁷ Günümüzde ise vaaz ve hutbeler vaiz ve hatiplerce yapılmaktadır.

Afganistan'da hatipler genelde cami imamıdırlar. Hem imamlık yapar hem de hatiplik görevini icra eder. Ama bezen de bir caminin hem imamı hem de bir hatibi olur. İmam beş vakit namaz kıldırır. Hatip ise sadece Cuma namazı, cenaze namazı ve bayram namazlarını kıldırır. Vaaz ve dini sohbetlerde bulunur. Hatiplik mesleğine seçilenlerin normal cami imamından ilim olarak daha üstün olmaları ve aynı zamanda iyi hitabet ve konuşma yeteneğine sahip olmaları gerekir. Gerçi her zaman böyle değildir. Anacak genellikle hatiplerin ilmi dereceleri yüksekliğinden dolayı halk arasında saygın olup, iyi bir mevkiye sahiptirler.

Hatiplerin çoğu zaman kendi medreseleri ya da belli sayıda talebeleri olur. Toplum nezdinde önemli bir konuma sahip olup ve saygın şahsiyetlerdir. Devlet ve yerel hükümetler birçok konuda hatiplerin desteğini almak için onlarla iyi ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Devletin nezdinde hatiplerin sözü itibarlıdır. Kırsalda çoğu sorunlarda devlet hatipleri komisyon başkanı olarak tayin eder ve onunun kanaati son sözdür.

Mollaların hutbe ve vaaz yoluyla kitlelere mesaj ulaştırmaya yönelik sahip oldukları müstesna imkân, ülkemizdeki sosyal barış açısından önemli bir fırsattır. Ancak bu fırsatın yerinde ve faydalı bir biçimde değerlendirilmesi, hatipler ve vaizlerin çok yönlü bir bilgi düzeyine ve mesleki formasyonlarının yeterli olup olmamasına bağlıdır.⁸⁸ Camilere gelen halkı aydınlatmada bir imkan olan hatiplik de sosyal barışın sağlanmasına katkıda bulunma açısından önemlidir.

Afganistan'da cemaate maddi ve manevi alanlarda yol gösterme, onlar arasında sosyal dayanışma ve milli bütünlüğü sağlama konumunda olan vaizlerin, sosyal problemlere yapıcı yaklaşımdan daha çok kendi bildikleri yöntemlerle halkı etkilemeye çalışmaktadır. Vaaz ve hutbelerde genelde günün ihtiyaçlar doğrultusunda ya da toplumun bilinçlendirilmesi gereken ahlaki değerler ve sorumluluklardan daha çok zekat, sadaka, namaz, günah ve sevaptan tekrar tekrar söz edilmektedir.

Vaazlarda siyasi konuşmalar oldukça yaygındır. Genelde hararetili konuşmalarla halk coşturulur ve Müslüman-kâfir, Şii-Sünni, gerçek mümin-günahkâr olarak tabaklara ayırarak sert ve azarlayıcı üslup kullanılmaktadır. Özellikle gençler giyim ve kuşamlarından dolayı sert ve kırıcı sözlerle cami içinde azarlanmaktadırlar. Kimi meşhur vaiz de devlet aleyhinde konuşur ve kimi zaman kuralları de ihlal eder. Örneğin: bu günlerde kovid-19 virüsü ile mücadele kapsamında tüm dünyada olduğu gibi âlimlerin de fetvasıyla toplum sağlığı için kalabalıkları önlemek için cuma namazlarının kılınmaması duyurulmuştur. Ancak Heratta bulunan Mevlana Abdurrahman Ansari ismindeki oldukça meşhur vaiz koronavirüs'ün Müslümanlar için değil kâfirler için geldiğini dile getirerek her cuma binlerce insana seslenerek onları açık havada toplayıp vaaz etmektedir. Toplumda oldukça saygınlığa sahip olan bu molla hakkında İlin valisi ve güvenlik güçleri işlem yapamamaktadır.

⁸⁶ Kurnaz, Şuayip, Camilerin Toplumsal Kimlik Ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013, s. 58.

⁸⁷ Kurnaz, a.g.t., s.58

⁸⁸ Yılmaz, "a.g.m", s. 342.

5.3. Camide Çocuklara Dinî Dersler Vermek

En temel fonksiyonu ibadet mekânı olan camilerin, tarih boyunca ifa ettikleri daha pek çok faaliyet alanları mevcuttur. Bu alanlardan biri de İslam eğitim-öğretim faaliyetlerinin cami merkezli olarak başlamasıdır.⁸⁹

İslâm dünyasında, medreselerden önce, eğitim-öğretim faaliyetleri, mescit, cami, bilginlerin evleri, saray, kitapçı dükkânı gibi değişik isim ve özellik taşıyan yerlerde yapılırdı.⁹⁰ Özellikle mescit ve camiler, yeni dinin akidelerinin öğretildiği yerler olarak kullanıldığı gibi, eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü yerler olarak da kullanılmaktaydı.⁹¹ Esasen ortaya çıktığı andan itibaren mescitlerde ders halkaları teşekkül etmeye başlamıştır. Bu halkalar seneler ve asırlar geçmesine rağmen İslam memleketlerinde farklı şekillerde varlıklarını devam ettirmişlerdir.⁹² Camiler ibadet yeri olma özelliği yanında, din eğitiminin temel konuları olan; ibadet, ahlak gibi insanın ruhen ve bedenen işlendiği, bir bakıma halk eğitiminin en geniş biçimde yapıldığı, toplu eğitim merkezlerinin başında gelmektedir.⁹³

Afganistan'da cami ve mescitler din eğitimi kurumu olarak eskiden beri işlev görmektedir. "Molla, dinsel eğitimin sürekliliğinin bir ifadesi ve statü göstergesi olarak fonksiyonel rollere sahiptir."⁹⁴ Afganistan'da mollaların en önemli fonksiyonlarından biri de din dersi vermektir. Çocuklar 5-6 yaşlardan itibaren temel dini bilgileri öğrenmeleri için camiye gönderilir. Aslında bu yaşlar kişilik oluşturmada oldukça önemlidir. İyi ve planlı bir program çocukların eğitilmesinde etkili olabilir. Ancak Afganistan'da bu iş düzenli ve sitemli yöntemler yerine eskilerden kalmış klasik yöntemler uygulanmaktadır. Yine de camilerdeki bu yaş eğitimleri, öğrencileri okula hazırlamakta ve okuma yazmalarına yardımcı olmaktadır.

Afganistan'da çocuklar sabah namazından sonra camiye gider ve kahvaltı saatine kadar ders görürler. Kahvaltudan sonra okula giderler ve okuldaki eğitim öğle 'ye kadar devam eder. Öğle namazından sonra çocuklar tekrar camiye gider. Ortalama iki saat daha ders görürler. Soğuk bölgelerde ise kışın okul olmadığı için camideki ders saatleri artırılır. Böylelikle çocuklar okul ve cami eğitimini beraber götürmektedirler. Camideki eğitimin okuldaki başarıya etkisinin oldukça fazla olduğu düşünülmektedir. Cami eğitimi kızlar için 13 yaş, erkekler için ortalama 16 yaşa kadar devam etmektedir. Ondan sonra isteyen medrese eğitimi, hafızlık ya da okul eğitimine devam eder. Gerçi hafızlık eğitimi genelde 10 yaşlardan başlar.

Cami eğitiminde imamlar oldukça etkin rol oynamaktadır. Hatta imam görevlendirilirken ilk başta çocuklara da din dersi verme şart konulur. Genelde imamlar bu görevi üstlenmektedir. Bunun yanı sıra bazen de çocukların din dersini ücret karşılığında başka bir molla verir. Bu eğitimde çocuklar caminin içinde ya da caminin derse özel yan odasında verilir. Kız erkek çocukları aynı ortamda ders görür ancak safları farklıdır.

Hoca her öğrenciye ayrı ayrı ders verir. Çünkü ders yerleri ve aşamaları farklıdır. Yaş ve zekâyâ göre dersi ezberleyen bir sonraki konuya geçer. Dersi anlamayan ve ezberleyemeyen ise aynı konuyu tekrar eder. Aslında hoca için oldukça zor bir durumdur. Çünkü farklı yaş ve ders aşamasında olanlar aynı zaman diliminde camiye gelmektedir.

⁸⁹ Kurnaz, Şuayip, *Camilerin Toplumsal Kimlik Ve Değerlerin Oluşmasındaki Rolü*, s. 40.

⁹⁰ Ziya Kazıcı, *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1995, s.78

⁹¹ Kurnaz, a.g.t., s.40.

⁹² Öcal, Mustafa, *İslam Eğitim Tarihi*, Emin Yayıncılık, Bursa, 2002, s. 55.

⁹³ Çanakçı, Ahmet Ali, Balıkesir ve Merkez Köylerinde İmam-Hatiplerin Mesleki Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, s. 45.

⁹⁴ Subaşı, a.g.e., s. 395.

Çocuklar topluca ve yüksek sesle derslerini çalışırlar. Sesini yüksek çıkarmayan çocuk ikaz edilir veya dövülür. Camide dövmek dersin olmazsa olmazlarından. Küçük yaştaki çocuklar için aslında bu yöntem tartışmalı olabilir. Birçok çocuk bu yaşlarda molla ve camiye karşı kin besler. Zekâ olarak ezber yapma yeteneği düşük olan bazı çocuklar için camiye gitmek işkence gibidir. Elbette yukarıda söz ettiğim hususlarda bütün imamları genelleme yaparak böyle olduğunu söylemek doğru olmayabilir. Ama böyleleri de oldukça fazladır.

Aslında mollalara ve özellikle imamlara da öğretmenler gibi çocuk psikolojisi ile ilgili seminer ve eğitimlerin verilmesi oldukça gerekli ve önemlidir. Çünkü çocukluk yaşları insanların kişilik oluşturmada ve algılarında önemlidir.

Aslında dinin kardeşlik, sevgi, saygı, özveri, yardımlaşma ve hoşgörü gibi değerlerinin işlendiği camilerde bireylere hayatı daha doğru bir anlayışla yorumlama becerisi kazandırılabilir.⁹⁵ Çünkü din, uygun yöntemlerle öğretilip doğru olarak anlaşıldığı dönemlerde toplum halinde yaşayan insanları kaynaştırmayı başarmış, toplumsal barışın, birlik ve beraberliğin teminatı haline gelmiştir. Doğru anlaşılmadığı zaman da hurafelerin yaygınlaşmasına, insanlar arasında kırgınlıklara, toplumların parçalanmasına, savaşımlara ve hatta bilimsel gelişmelerin engellenmesine neden olmuştur.⁹⁶

5.4. Medreselerde Hocalık Yapmaları

Medrese İslam tarihinde oldukça öneme sahip olup din eğitiminin verilmesi ve din alimlerin yetişmesinde tarih boyunca önemli rol üstlenmiştir. Medreseler toplumun din eğitimi ihtiyacını karşılar ve İslam toplumunda önemli bir konuma sahiptir. Eskiden günümüze kadar medreselerin çoğu meşhur Ezher ve Zeytüne medresesi dahil camilerin yanında ve cami ile birlikte oluşmuştur.⁹⁷ Ancak medreseler camilere göre daha geniş role sahiptir. Medreselerde molla, müftü, hatip ve cami imamları yetişmektedir. Bu medreselerde ders vermek ve hocalık yapmak mollaların iş alanlarından biridir. Bu alan iyi ve ileri ilmi seviyeye sahip olanlar içindir. Bu alanda çalışanlar iyi ders verme yeteneğine sahip olan ve özellikle klasik metinleri iyice açıklayabilenlerin alanıdır.

Mollaların iş alanlarından biri de medreselerde hocalık yapmaktır. Cami eğitiminden sonra din eğitime devam etmek isteyenler medreselere yönelmektedirler. Özellikle kırsal bölgelerde modern eğitimin zorlukları ve masraflarından dolayı çoğu fakir aileler medrese eğitimi tercih ederler. Çünkü hem eğitim masrafsızdır hem de iâşe edilir. Çoğu mollalar kendilerine yeni bir iş kurmak amacıyla yeni bir medrese kurar. Böylelikle hem kendine iş bulmuş olur hem de başkalarına iş imkanı ve gelir kaynağı oluşturur.

Mollalar için üç tür medreselerde çalışma imkânı vardır. Birincisi; devletin resmi medreselerinde aylık maaşla çalışmak. Tıpkı öğretmen gibi devlet memuru sayılır. İkincisi; resmi olmayan belli cemaat ya da tarikat medreselerinde ders vermek. Ancak burada kendisi de o cemaat ve tarikat mensubu ya da ona yakın olmalıdır. Üçüncü; kendisi herhangi bir bütçe olmaksızın kendi özel medresesini kurmasıdır. Çünkü medresenin mali kaynağını halk üstler. Ekmeği evlerden toplanır. Gıdalar da hayırseverler tarafından temin edilir. Yeni kurulan bir medrese çabucak yeterli sayıda talebe bulmaktadır. Medresede ders veren molların etkinliği ve otoritesi daha da artar. Toplumda etki ve nüfuzu artmış olur. Saygın bir şahsiyete dönüşür.

⁹⁵ Akın, Ahmet, "Cami İçi Din Hizmetleri", I. Din Hizmetleri Sempozyumu, D.İ.B Yayınları, Cilt:1, Ankara, 2008, s. 246.

⁹⁶ Yılmaz, Hüseyin, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, (Sosyal Barış), s. 14.

⁹⁷ Mohiq, a.g.e., s. 256.

5.5. Devlet Okullarında Hocalık Yapmaları

Devlet okulların eğitim müfredatında din dersleri de vardır. Medreselerden mezun olanlar bu okullarda din dersi öğretmeni olarak görev yapabilmektedir. Bu okullarda verilen din dersler genellikle daha basit yöntem ve mesleki olmayan bir biçimde çoğunlukla öğrencilerin temel bilgileriyle yetinmiştir.

Afganistan'da tek tip okullar vardır. Yani Türkiye'de olduğu gibi düz lise ve imam hatip liseleri gibi iki tür okul yoktur. Sadece üniversiteye geçiş eğitimi veren liseler (düz lise) vardır. Burada birinci sınıftan 12. Sınıfa kadar genel konularda okul eğitimi sürmektedir. Bütün liseler sayısal, sözel ve din derslerinden oluşmaktadır. Din dersleri de bir iki ders değil sınıfa göre sayısı ve alanı değişmektedir. Tüm liselerde Kur'an-i Kerim, akaid, tefsir, hadis ve fıkıh gibi dersler okutulur. Bu derslerin hepsi aynı sınıfta müstakil bir ders olarak işlenmektedir. Okulda çoğu zaman her dersin kendi uzmanı hocası olur. Ya da bazen bir din dersi hocası bir kaç derse girebilir. Özellikle 2001 yılından sonra binlerce medrese mezunun belgeleri eğitim bakanlığı tarafından bir sınava tabi tutularak belgelerine denklik verilmiş, onlara eğitim bakanlığı bünyesinde çalışma fırsatı verilmiştir. Hepsini din dersi öğretmeni olarak atanmıştır. Gerçi bunların yanında şeriat fakültesini bitirenler de din dersi öğretmen olarak görev yapabilirler. Sayıları yeterli olmadığından dolayı bu alanda mollalara daha çok iş fırsatı doğmuştur.

Okullarda din dersi öğretmenlerin saygınlığı ve etkinliği diğer öğretmenlere göre daha baskındır. Onlara karşı çıkılmaz. Onların derslerinde daha saygılı ve dikkatli olmaya çalışılır. Öğrenci-öğretmen ilişkisi daha resmidir. Bu öğretmenlerin bir kısmı öğretmenlik yanında imamlık da yapmaktadır. Özellikle hatipler ve mollalar din dersi öğretmen olarak da çalışmaktadırlar. Hem devletten maaş alır hem de imamlığından dolayı halktan de ücret alır.

5.6. Dinî Tören ve Merasimleri Yerine Getirme Görevleri

Geleneksel toplumlarda, hatta İslam'dan önceki dönemlerde düğün, yeni doğan bebek, vefat eden kişi ve bunlara ait merasimlerin düzenleme şekli, mezhepleriyle ilişkili olup, dini ayinlerden sayılıyordu. İslam toplumlarında, İslami olmayan toplumlar gibi, bazı merasimler hala da bazı yönlerde mezheple ilişkilidir. Mollalar bu alanda da rol oynamaktadır. Bu alan tabii ki mollalara düzenli gelir kaynağı gibi devamlı bir iş alanı değildir. Ama sosyal iş alanlarından sayılabilir. Molla, yeni doğan bebeğin kulağına ezan okur, Sünnet merasiminde dua eder, Düğününde nikâhı o kıyar, ölümünde ise Mevtayı yıkamak, tekfin, cenaze namazı kaldırmak, Fatiha okumak ve taziyelerde bulunmak mollaların işidir. Mollalar, bu törenlerde; törene katılanlara, dini konularda bilgilendirici, dini duygu ve düşünceyi geliştirici, dinin insanlara yönelik mesajlarını içerici konuşmalar yapmaktadırlar. Yapılan bu konuşmalar, törenle bütünleştirildiğinde, törene katılanlarda, dini tutum ve davranış geliştirici etkiler yapmaktadır. Bu nedenle, cami dışında gelişen dini motifli tören ve merasimlerin, halkın dini hayatına katkı yapıcı bir etkisi olmaktadır.⁹⁸

Toplumsal hissiyatı ve hafızayı yaşatarak ileri nesillere taşıyan bu gibi faaliyetlerde rol alma, sadece dinî bir görevin yapılması değil, toplumsal kültürün ve kimliğin pekiştirilmesinde önemli bir sorumluluğun da yerine getirilmesi demektir.⁹⁹

Afganistan'da oldukça yaygın olan bir gelenek de belli aralıklarla evlerde hatim indirmektir. Bu toplantılarda okuyan ve katılanlara yemek ısmarlanır. Bu programı molla organize eder. Özellikle kırsalda aylık olarak camide toplu hatim indirme merasimini de molla düzenler. Herkes evden pişmiş yemek getirir. Molla tarafından hatim duası yapıldıktan sonra,

⁹⁸ Keyifli, Şükrü, "Camilerde Din Eğitimi", Din Eğitimi, Ed. Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, Gündüz Yayınları, Ankara, 2012, ss.286-287

⁹⁹ Kurnaz, a.g.e., s. 68.

beraberce yemekler yenilir. Molla camide Mevlut okuması merasimini düzenler, Kur'an okuma yarışmaları tertip eder ve dini yarışmaları düzenlemek mollalar tarafından organize edilmektedir.

Çocuğa isim konulurken ve sünnet ettirilirken dua etme, evlilik merasiminin pek çok aşamasında hazır bulunarak, kurulacak yuvanın huzur ve mutluluğu için niyaz etme, açılan yeni iş yerinin, bireysel ve toplumsal kalkınma ile helal kazançlara vesile olması için dualar etme, toplumsal kültür ve kimliğin önemli aşamalarındandır. Molla, nişan ve nikâh törenlerine katılarak toplumun temel taşı olan ailenin, aile bütünlüğünün ve eşlerin birbirlerine karşı davranış şekillerinin İslâm dinî açısından önemini vurgulayarak, eşlerin birbirlerine karşı görevlerini dile getirip toplumun temelden sağlam yapıya sahip olması için çaba gösterirler.¹⁰⁰

Genellikle tören şeklinde icra edilen bu gibi örf, adet ve geleneklerin devamında, dinin ve din görevlisinin önemi büyüktür. Halkımızın önemli bir kısmı, cami görevlisinin (hocanın) bulunmadığı bu tür törenleri yapılmış saymamakta veya eksik yapıldığı düşünülmektedir. Cami görevlisinin bulunmadığı hallerde ise, uzak yakın demeden komşu yerleşim birimlerinden bir cami görevlisi bulmak için çaba harcanması, bu hassasiyetin hangi boyutlarda olduğunun ayrı bir göstergesidir.¹⁰¹

5.7. Devlet Memurlarının Bazı İşlerini Yürütmek

Devletin ulaşamadığı yerlere ve yetişemediği görevlerde molla devletin işlerini yürütmektedir. Molla halk ile devlet arasında elçi görevini de görmektedir. Devletin duyurularını halka ulaştırır. Ya da halkın şikayetlerini devlete götürür. Özellikle kırsal bölgelerde oldukça farklı görevleri ifa eder. Molla aynı zamanda bir nikâh memurudur. Evlilikleri onaylar ve nikâh kıyar. Molla bir nevi vergi memurudur. Köydeki vergileri ve özellikle "öşür"¹⁰²u toplar ve devlete teslim eder.

Muhtarlık işlerini de yürütebilir. Vatandaşın yerleşim adresi ve kimliğini onaylar. Gelen yardımları dağıtır. Bilirkişi olarak da bazı konularda görüşüne başvurulur. Zarar gören vatandaşın zarar miktarını tespit eder ve onaylar. Temel atma programları ve resmi açılışlara katılıp öncülük eder.

5.8. Mutemetlik

Molla toplumda en güvenilir kişidir. Hakk'ın buyruklarını diler getirir. Emanetçi ve tarafsızdır. Bu sebeple hayır işler ya da önemli bir iş için toplanan para mollaya emanet edilir. Molla bir nevi mutemettir. Kendisine çok itimat edilir. Hatta bazen sosyal faaliyette ya da dini bir faaliyet için bir araya gelen topluğun başkanlığı mollaya verilir. Molla hayır işlerinin başındadır.

5.9. Arabuluculuk

İslam dini hep inananlarını iyi bir birey olarak yaşamaları gerektiğini ve diğer müminlerin onun dilinden ve elinden zarar görmemesi gerektiğinin yanı sıra aynı zamanda her Müslümanın diğer Müslümanlara karşı iyilik yapmaları ve insanlar arasında da barıştırma ve arabuluculuğa teşvik etmektedir. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de "Şüphesiz ki müminler kardeştir. O halde iki

¹⁰⁰ Kurnaz, a.g.e., s.68.

¹⁰¹ Onay, Ahmet "Cami Eksenli Din Hizmetleri", Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt: 4, Sayı:12, s. 166.

¹⁰² Sözlükte "onda bir" anlamına gelen öşür, fıkıhta toprak ürünlerinden tahsil edilen zekâtı ifade eder. Öşrün vücûb sebebi fiilen ürün vermiş arazidir. Bunun pratik sonucu, bir kimseye öşrün farz olduğundan söz edilebilmesi için onun topraktan elde ettiği bir ürünün mevcut olması gereğidir. Hz. Peygamber döneminden itibaren, eğer toprak emek sarf edilmeden meselâ yağmurla veya nehir suyu ile tabii biçimde sulanıyorsa 1/10 (% 10), emek harcanarak veya dolap vb. aletler kullanılarak sulanıyorsa 1/20 (% 5) nispetinde zekât alma gelmiştir. Bu hususta fakihler arasında ihtilâf bulunmamaktadır. (Ebû Yûsuf, s. 55-56). (İslam Ansiklopedisi, TDV, ÖŞÜR Maddesi.)

kardeşinizin arasını bulun. Allah'tan korkun ki merhamet bulasınız."¹⁰³ "Eğer müminlerden iki zümre birbirleriyle vuruşurlarsa, hemen aralarını düzeltin! Eğer onlardan biri (aralarında hüküm verdikten sonra yine de) ötekine haksızca zulmederse, o takdirde Allah'ın emrine dönünceye kadar, o saldıran (taraf)la savaşın. Fakat dönerse, o halde aralarını adaletle düzeltin ve adaletli olun! Şüphesiz ki Allah adaletli olanları sever. Müminler ancak kardeşirler. Öyle ise o iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan sakının ki merhamet olunasınız."¹⁰⁴ Şeklinde birçok ayette insanların arasını yapmak ve barıştırmaya işaret etmiştir.

Mollalar da herkesten çok kendilerini dinin temsilcisi ve peygamberin varisi olarak gördüklerinden dolayı ve herkes tarafından saygı duyulduğundan dolayı anlaşmazlıklar ve sorunlarda arabuluculuk yapmaktadırlar. Molla aynı zamanda bir muslihtir. Muslih olmak, arabuluculuk, tarafları dinleyip bir hüküm verir. Çoğu zaman mahkemeler de mollanın verdiği hükmü onaylar. Ya da iki kişi kavga ettiğinde polise şikâyette bulunduğu anda polis de ilk etapta iki tarafı mollaya ve aksakallılara gönderir. Taraflardan birisi Mollanın verdiği hükmü kabul etmediğinde resmi işlemler başlar. Bu görevin günümüzde etkisi azalmışsa da hala da devam etmektedir. Burada en önemli sorun mollaların fıkhi konularda ihtisaslaşmaya gidilmediğinden dolayı çok sathi anlamalarla karar ve hüküm verilmesidir. Bundan dolayı artık eskisi gibi verdikleri karar ve hükümlerin fazla bağlayıcılığı olmadığından dolayı halk daha çok devlete müracaat etmektedir. Ama arabuluculuk ve barıştırmada hala etkileri devam etmektedir.

5.10. Müftülük Görevi ve Yerel Davaların Çözümü

Geleneksel ve kırsal bölgelerde dini âlimlere saygıdan ve eskiden kalmış geleneğe göre mahkeme kadıları hukuki meseleler Şeriat hukukuna göre ele alınmalarından dolayı, halk daha basit davaları için özellikle köyler ve kırsal bölgelerdeki, resmi mahkemeler yerine cami imamlarına gitmektedir. İmam da şeri bilgilerinden istifade ederek bazen da genel örf'e göre davalarına bir çözüm getirme konusunda yardımcı olmaktadır. Şeriatın yolundan bilgisi olan ve işleri güvenilir sayılan cami imamları veya hocaların görüşü oldukça önemlidir. Bu iş giderek gelenek haline gelmiştir. Yani hem halk mollalardan böyle bir beklenti içindedirler hem de mollalar bu işi kendilerine bir görev olarak bilir ve hazırlık yaparlar.

Bu süreç birçok İslam ülkelerinde modern hukuk sisteminin oluşmasıyla yavaşlamış olduğu gibi Afganistan'da da artık halk kendi davaları için resmi mercilere başvurmaya başlamış durumdadır. Çünkü yaptırım ve uygulama imkanı daha fazla olup diğer birimler tarafından da desteklenmektedir. Ama küçük şehirlerde ve kırsal bölgelerde özellikle de aşiretlerin yaşadığı bölgelerde mollaların etkileri hala devam etmektedir. Her ne kadar bu bir dünyevi iş olsa da, geleneksel yargılar olarak ve Gazali gibilerine göre fıkhi ilmi esasen dünyevi ilimdir. Ama halk bunu kutsal sayar ve fıkhi hükümleri hukuki hükümlere tercih ederler. Bu durum de Afganistan'ın köylerinde ve hatta küçük şehirlerde eskisi gibi olmazsa da hala devam etmektedir.

Mollalar özellikle ihtisaslaşmaya gitmedikleri için fetva konusunda sorunlar çıkmıştır. Çünkü fetva vermek belli bir alanın çok derin bir şekilde incelenmesi ve araştırılmasını gerektirir. Özellikle fıkhi konular daha çok araştırma ve incelemeyi gerektirir. Mollalar ise genel ve sathi bilgilerine dayanarak fetva vermektedirler. Her molla kendine göre ayeti yorumlar ve hüküm çıkarmaktadır. Bundan dolayı toplumda fetva kargaşası çıkmıştır.

Ülkedeki iç savaş mollaları da siyasileştirmiştir. Artık mollalar de taraf tutmaktadırlar. Eskisi gibi bağımsız ve tarafsızca fetvalar verilememektedir. Herkes önemli meseleler hakkında çok rahatça sorumluluklarını ve toplumsal sonuçlarını düşünmeden kendi bildiği yöntemlerle ait

¹⁰³ Hûcurat 10.

¹⁰⁴ Hucurât (49), 9-10.

olduğu siyasi parti ve ideolojilerden yana fetva vermektedir. Bu fetvalar bazen de oldukça ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. Bundan dolayı son zamanlarda hükümet bir fetva merkezinin kurması gerektiğini düşünerek bu konuda ilk adımları atmıştır. Alanında ihtisas sahiplerinden oluşan bir fetva merkezi kurulmuştur. Artık fetva kargaşalarından uzak fetvalar tek el ve yetkili bir fetva merkezinden çıkacaktır.

5.11. Gelenek ve Göreneklerin Korunması ve Yaşatılması

Bütün kültür oluşumlarında olduğu gibi geleneğin oluşumunda da dinin önemli bir yeri vardır. Ancak gelenek nasıl algılanırsa algılandığı doğası itibarıyla dünyevi bir şeydir. Ama din aşkın bir kökene sahiptir.¹⁰⁵ Din, fitrî (yaratılışa uygun) olup insanlık tarihi ile başlar. Din, tarihin bütün devirlerinde ve bütün toplumlarda daima mevcut olmuş, milletlerin örf ve âdetlerinin oluşmasında önemli rol almıştır.¹⁰⁶ Din-kültür ilişkisi tek taraflı değil, çift yönlüdür. Din bir taraftan inanç, ibadet, ahlâk esasları ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan hayat tarzı ile kültüre şekil verirken, diğer taraftan kültürün değer ve imkânlarına göre kendisine yaşam ve uygulama alanı bulmuştur.¹⁰⁷

İslam dini açısından bakıldığında, İslamiyet geldiğinde birçok geleneği reddederek terk edilmesini emrettiği gibi İslami değerlere aykırı olan geleneklerin devam etmesi ve yaşatılmasında bir sakınca görmemiştir. Hatta birçok gelenek ve göreneklerin korunması ve yaşatılmasına dikkat çekmiştir. Afganistan geleneksel bir toplum olup gelenek ve göreneklere oldukça önem verilmektedir. Afganistan'da mollalar aynı zamanda toplumun gelenek ve göreneklerin korunması ve yaşatılmasına öncülük eder. Elbette hangi geleneklerin devam ettirmesinin gerektiğini kendileri belirler. Kur'an'da geleneklerin akıl ve vahiy süzgecinden geçirilmesi, vahye aykırı olmayan, akla ve insan yaratılışına uygun bulunan örf ve âdetlerin kabul edilmesi emredilmektedir.¹⁰⁸ Mollalar gelenek ve göreneklerin korunması ve yaşatılmasında rol oynadığı gibi tam tersi bazı durumlarda gelenek ve göreneklere karşı da çıkarlar.

SONUÇ

Nüfusunun %99'ü Müslüman olan ve hukuk sistemi şeri mahkemelerce icra edilen Afganistan toplumunda molla, dini, sosyal, kültürel ve politik olarak oldukça önemli bir konuma sahiptir. Afganistan'ın siyasi, sosyal ve kültürel hayatında mollaların rolü büyüktür. Neredeyse bütün dinî ve sosyal hizmetlerini mollalar yürütmektedir. Mollaların Afganistan geleneksel toplum yapısı içinde din önderleri olmaları ve toplumsal rollerinin işlevselliği, onlara yüksek statü ve karizma kazandırmıştır.

Afganistan toplumunda mollaların oldukça önemli bir konuma sahip olmaları ve toplumda bir karizma ve statü kazanmalarının nedeni aslında icra ettikleri dini ve toplumsal fonksiyonlardır. İbadet ve dini merasimlerin yerine getirilmesinde halka rehberlik etmeleri, dini tebliğ, cenaze ve düğün gibi acı ve sevinçlerini paylaşmaları da mollaların statülerini yükselten faktörler olmuştur.

Mollaların asıl görevlerinden biri de din eğitimi ve öğretimidir. Afganistan'da din eğitimi kurumunun başında cami ve medreseler gelir. Söz konusu birçok fonksiyonlarından biri de din eğitimi kurumudur. Hatta bazen de din eğitiminin yanında bir eğitim kurumu olarak da

¹⁰⁵ <http://sosyoloji.com/din-ve-gelenek-iliskisi/3291.html> Erişim Tarihi: 12.04.2020.

¹⁰⁶ Arık, M. Selim, "Örf âdet olarak gelenekler ve din", *Gelenekten Geleneğe Diyanet Aylık Dergisi*, Sayı:240, 2010, s.18.

¹⁰⁷ Tanrıverdi, Hasan, "Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 2018, s. 599.

¹⁰⁸ Bkz. Bakara,170.

kullanılmaktadır. Mollaların ilk yuvası, eğitim kurumu, okulu, yatak odası camidir. Zamanla camiler din eğitimi için yeterli olmayınca daha sonraki dönemlerde birçok cami ve mescitin yanında medreseler kurulmuştur. Cami eğitiminden sonra din eğitimine devam etmek isteyenler medreselere yönelmektedirler. Medresede molla baş rolü oynar. Medresede ders veren mollanın etkinliği ve otoritesi daha da artar. Toplumda etki ve nüfuzu artmış olur. Saygın bir şahsiyete dönüşür.

Afganistan siyasal tarihinde mollaların konumu belirgindir. Afgan-İngiliz savaşında ve Rus işgaline karşı direnişte mollaların cihat fetvası ve önderliği İngiliz ve Rus işgaline son vermede eşsiz rol oynamıştır. Molla sadece dini rehber değil aynı zamanda bütün siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda sorunların çözümünde de kendisine başvurulacak merci olmuştur.

Molla; İmamlık, hatiplik, dini bilgilendirme ve rehberlik, tebliğ, dini tören ve merasimleri yerine getirme gibi dini görevlerinin yanı sıra belediye hizmetleri ve devlet memurlarının bazı işlerini de yürütmektedir. Halk yerel davaların çözümü için mollalara başvurmaktadır. Molla, talak/boşanma, miras paylaşımı, ticari ortaklıklar, kan davaları, arazi anlaşmazlıkları gibi hukuki sorunların çözümünde de güvenli ve etkili mercidir.

Afganistan'ın siyasi, sosyal ve kültürel hayatında oldukça etkin otoriteye sahip olan mollaların dini rehber ve eğiticiliğinin yanında insanlara önder olma konumunda olduklarından dolayı sevdirci, çekici, birleştirici ve bütünleştirici bir üslup izleyerek toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunabilecekleri gibi bunun tam tersi de olabilir.

KAYNAKÇA

- ALGAR, Hamid. "Molla". TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, C. 30, 238-239.
- BAYRAKTAR, Faruk (1999)."Yaygın Eğilimde Din Öğretimi". Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi (İzmir 4-6 Aralık 1998 Sempozyumu), Türk Yurdu Yayınları, Ankara.
- BİLEN, Mehmet (2007)"Din Görevlilerinin Hadis Bilgileri Üzerine", İslami İlimler Dergisi, C.2, Sayı:2, İzmir.
- BOYNUKALIN, Mehmet. "Tebliğ". TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, C.40. 218-219.
- CANDAN, Abdulcelil, (2011). Ulemanın Gücü, Bilge Adamlar Yayınları, Van.
- ÇAĞRICI, Mustafa. "da'vet". TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, Cilt.9, 16-19
- DAWOODİ, Abdulmacid Nasiri, (1390h.ş.) Meşahiri Teşeyyu Der Afghanistan (Afganistan'da şii önlüleri), Merkezi Beynülmeleli Tercüme ve Neşri el Mustafa, Kum.
- DİHHUDÂ, (1363 hş), *Emsâl-ü Hikem*, Tahran.
- DİHHUDÂ, (1330 hş), *Luğatnâme*, XXXIX, Tahran.
- DURKHEİM, Emile, (1382h.ş), *Toplumsal İşbölümü*, Tercüme: Bakır Perham, Neşr-i Merkez, Tahran.
- ESPOSİTA, John I., (1987), *Islam in Asia*, Oxford Press, New York.
- FURKANİ, Mehterhan, (2018), "Afganistan ve Pakistan'daki mescit ve camilerin tarih sürecinde eğitsel, sosyal ve kültürel alanlardaki fonksiyonları"(Malatya 08-09 Ekim 2018 Uluslararası cami sempozyumu), İnönü Üniversitesi Yayınları No: 40, Ankara,
- GERDİZİ, (hş.1363/1984), Ebu Said Abdulhay b. ed-Dahhak b. Mahmüd (ö. 453/1061), *Zeynu'I-Ahbar*, (tsh. Abdülhay Habibi) nş: Dunya-yi Kitab, Tehran.
- GEYLANİ, Asad (1986). *El İmam El Mawdodi, Hayata, Dawatahu wa cihadahu*, İslamik poblication, Lahor.

- GIYASUDDİN, Mohammad, (1363 hş). *Ġıyâsü'l-lugât*, Tahran.
- ĠUBAR, Mir Ġulam Mohammad, (1967). Afganistan Der Mesir-i Tarih, 1, Merkezi Neşri-i İnkilab.
- HABİBİ, Abdulhay (1367 h.ş). Tarih-i Afganistan Ba'd Az İslam, Dünya-i Kitab, Tehran.
- HAMİDİ, Muhammed Sadık, (2013), "Doġu ve Güneydoġu Medreselerinin Mahiyeti ve Ders Müfredatının İslah Önerisi", Medrese Geleneġi ve Modernleşme Sürecinde Medreseler, M. Ş. Ü. Yayınları, Muş.
- Farheng-i Luġat Amiyane-i Cemalzade, Erişim Tarihi:04.03.2020. <https://www.vajehyab.com/?q=%D9%85%D9%84%D8%A7&t=like&s=20&f=dekhoda>,
- KAMGAR, Cemil Rahman, (1376 hş). *Maarif-I Afganistan*, Merkezi Neşriyatı Meyvend, Peşaver.
- KAYA, Abdusamet, (2017). Medrese Kökenli İmamlar İle İlahiyat Fakültesi Mezunu İmamların Din Anlayışlarının Karşılaştırmalı Analizi (Diyarbakır Örneġi), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KEMÂLUDDİN, Sahailla, (2005). Afganistan'da Ortaokul ve Liselerde Din Eğitimi ve Öğretimi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri "İmam". TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, C.22, 178-181.
- MAZHARİ, Nasiruddin (2013). "Günümüz Afganistan Medreselerinde Din Eğitim", Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstem, Yıl:11, Sayı: 21. Konya.
- MENSCHİNG, Gustav (1994). *Dini Sosyoloji*, Çev: Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya.
- MOHİQ, Mohammad (1392 h.ş), *Çeşmha Ra Bayed Şüst*, Kabul.
- MOHİQ, Mohammad (1395 h.ş). *Newzayi, İfratgerayi ve Tengnaha* (Yenilik, fondamintalizm ve çıkmazlar), İntişarati Risalet, Herat.
- MÜNECCİMZÂDE, (2012). Herat Der Güzergâh-ı Tarih, www. khawaran.com, Erişim Tarihi: 02.05.2020.
- NAJİBABADİ, Akbarsah (1387 h.ş). *Ulema Der Ayine-i Kitab ve Sünnet*, (Kitap ve Sünnet Aynasında alimler), Çev: Rahimbakş Yamuhammadzahi, Neşri İhsan Yayınları, Tahran.
- SAİB, Mohammad Salim, (1394 h.ş). *Din ve Dindaran*, (Din ve Dindarlar), Kabul.
- SHOKURİ, Mohammad Jan, (1969). Farhangi Zaboni Tociki, Moskva.
- SIDIK Ferhang, (1374 h.ş). Afghanistan Der Penc Qarn-i Ehir, (Afganistan son beş asırda), cilt.1, İntişarat İrfan, Tehran.
- SUBAŞI, Necdet, (, 2014). Din Sosyolojisi, Dem Yayınları, İstanbul.
- TİMURTAŞ, Abdulhadi, (2008). Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zıvıngi, Kent Yayınları, İstanbul.
- ULUÇAY, Çaġatay, (1977). *İlk Müslüman Türk Devletleri*, M.E.B Yayınları, İstanbul.
- MARUF, ZOKİR, (1981). Uzbek Tilining İzohli Lughati, III, Rus tili, Moskova.
- YALAR, M. (2012). "Seyda, Mela ve Feqilerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri". Medrese Geleneġi ve Modernleşme Sürecinde Medreseler, Muş.
- YILDIRIM, Ergün, (1999). *Deġişen Din Anlayışının Sosyolojisi*, Bilge Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Hüseyin (2001). "Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.5, Sayı: 2, Sivas.
- YÜKSEL, Müfid, (1993). Kürdistan'da Deġişim Süreci, Sor Yayıncılık, Ankara.